

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า อังกฤษมีนโยบายขยายอิทธิพลของคนเข้าไปในรัฐมลายู ภายใต้การปกครองของไทย และได้ใช้ความพยายามเพื่อการนั้นอย่างไม่ทอดทิ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐกลันตัน ตรังกานู ซึ่งอยู่ห่างไกลจากราชอาณาจักรไทยมากกว่ารัฐอื่น ๆ รัฐบาลอังกฤษได้ตีความในสนธิสัญญาเบอร์นี มาตรา ๑๒ ซึ่งกระทำกันเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๘๒๖) และบงว่า "เมืองไทยไม่ไปขัดขวางทางค้าขาย ณ เมืองตรังกานู กลันตัน ให้ลูกค้าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขาย โดยคลองสะดวกทั่วหน้าเหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนรบกวนเมืองตรังกานู กลันตัน ด้วยการสิ่งใด" โดยบิดเบือนไปจากความจริง อังกฤษแปลความหมายเป็นว่า คนมีสิทธิจะเข้าคุ้มครองสองรัฐนี้ได้ และได้พยายามชักจูงให้เจ้าผู้ครองสองรัฐนั้นหันไปสวามิภักดิ์กับตน สำหรับกลันตัน โดยเหตุที่อยู่ไกลกับไทยมากกว่า จึงไม่กล้าแสดงปฏิริยากระด้างกระเดื่องต่อไทยมากนัก ศึกกับตรังกานูซึ่งค่อนข้างจะมีอิสระ และมักกระทำการละเมิดอำนาจของไทยหลายครั้ง เช่นบางครั้งเจ้าเมืองก็ไม่ยอมมาเฝ้าที่กรุงเทพฯ บางครั้งก็ไปร้องขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่การที่ยังมิได้รับความร่วมมือร่วมใจจากอีกฝ่ายหนึ่งอย่างจริงจัง ก็อาจจะเป็นด้วยอังกฤษยังเกรงใจไทยอยู่ เพราะมีเหตุผลสำคัญคือเกรงว่าไทยจะเอาใจไปฝากไว้กับข้างฝ่ายฝรั่งเศสมากกว่าตน ซึ่งจะทำให้อังกฤษสูญเสียผลประโยชน์ของคนในประเทศไทย

๑ หมายเหตุเหตุการณ์ที่ ๓ สำเนาหนังสือสัญญากรุงเทพฯ
ทำต่อกรุงอังกฤษ

พระราโชบายในการปกครองหัวเมืองขึ้นในมลายู

ในรัชสมัยนี้ เป็นครั้งแรกที่อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับภารกิจตั้งเจ้าเมืองใหม่ของไทย กล่าวคือ เมื่อพระยาศรีสงครามถึงแก่อนิจกรรมลงใน พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๖) เสด็จเสนาให้อังกฤษคัดค้านต่อการที่ไทยจะแต่งตั้งเจ้าเมืองคนใหม่ตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา ในฐานะที่ศรีสงครามเป็นประเทศราชของไทย โดยอ้างว่าเป็นการผิดสัญญาข้อ ๑๒ ของเบอร์นี เขาให้เหตุผลว่าถ้าอังกฤษไม่คัดค้านไทยจะตั้งผู้ที่ตนพอใจ ซึ่งอาจเกิดความเสียหายต่อผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษ แต่พิสดารที่สุดอังกฤษในไทยไม่ยอมรับร่วมมือด้วย เขาแถลงว่าเป็นเรื่องภายในของไทยโดยตรง หากว่าที่อังกฤษจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับควายไม้ เพราะจะทำให้เสียผลประโยชน์ของอังกฤษเอง ขณะนี้ไทยกำลังไว้อใจและหันเข้าพึ่งพาทองอังกฤษ เพื่อหลีกเลี่ยงการคุกคามจากฝรั่งเศส จึงไม่ควรจะปฏิบัติกรอย่างหนึ่งอย่างใดให้ไทยหมดความเชื่อถือ ดังนั้น ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่สิงคโปร์จึงเพียงแต่เขียนหนังสือมายังกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ให้สอบถามทางรัฐบาลไทยว่า จะตั้งเชื้อวงศ์ของเจ้าคนใดเป็นเจ้าเมืองต่อไป สมุหพระกลาโหมได้มีหนังสือตอบไปยังกงสุลว่า "...ท่านเสนาบดีปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า พระยาศรีสงคราม (ที่ถึงแก่กรรม) ไม่มีบุตร มีแต่พระยาไชยเนทรฤทธิรงค์รายนาคานุหลาน ก็เป็นผู้ใหญ่ในวงศ์ตระกูล จะได้ปกครองญาติพี่น้องศรีสงครามการไพร่บ้านพลเมืองต่อไป...."

เมื่อเขาแทรกแซงโดยทางตรงกับรัฐบาลไทยไม่สำเร็จ อังกฤษก็หันไปแทรกแซงโดยทางอ้อมกับรัฐมลายู นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๖) เป็นต้นมา เวลคพยามตุกมิตรกับพระยาอภัยและศรีสงคราม ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๖) เขาเดินทางผ่านกลับคืนไปศรีสงคราม และได้บันทึกสภาพของศรีสงครามไว้ว่า เต็มไปด้วย

การนอกราชการบังหลวงของไทย ครั้นอีกหนึ่งปีต่อมา เมื่อเวลาค้นจากหน้าทีไปแล้ว เซอร์ ซิดล สมิท ผู้สืบตำแหน่งแทนได้ไปเยือนศรีลังกาและกล่าวว่าศรีลังกาเป็นอิสระไม่มีใครได้ติดต่อกับไทยมากนัก อีกทั้งสุลต่านเองก็ไม่เคยไปเมืองไทยเลย นอกจากนี้ รามานุจามเมืองศรีลังกา ยังได้ไปพูดที่สิงคโปร์ว่า ศรีลังกาเป็นรัฐอิสระ แต่ที่ต้องเกรงกลัวไทยเพราะคนเป็นเมืองเล็กกว่า

รัฐบาลไทยตระหนักดีถึงอันตรายอันจะเกิดจากการแทรกแซงของอังกฤษในหัวเมืองมลายูของไทย ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเตรียมพระองค์ในการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ให้รัดกุมขึ้น ตั้งแต่เวลาที่พระองค์ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ และต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ (ค.ศ. ๑๘๗๑) ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการปกครองของประเทศใกล้เคียง เช่น สเตรทเซตเตลเมนต์ของอังกฤษ ซึ่งมีสิงคโปร์ ปีนัง ตลอดจนเมืองย่างกุ้ง ในพม่า เมืองกัลกัตตาและเมืองอื่น ๆ ในประเทศอินเดีย เพราะเป็นประเทศที่ติดต่อกว้างขวางกับไทยมาแต่โบราณ ครั้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับได้แวะประพาสหัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันตก มีเมืองพังงา ภูเก็ต ไทรบุรี เพื่อทรงทราบภูมิประเทศของท้องถิ่น การปกครองและความเป็นอยู่ของราษฎรในเมืองนั้น ๆ จะได้เป็นลู่ทางนำมาประกาศพระราโชบายที่จะรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งหัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองประเทศราชที่ยังแตกแยกกันอยู่ ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทรงประทับแรมที่เมืองไทรบุรีคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นจึงเสด็จทางสถลมารคซึ่งทำใหม่ มาลงเรือพระที่นั่งที่เมืองสงขลา

ใน พ.ศ. ๒๔๑๕ (ค.ศ. ๑๘๗๒) จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานราชทินนามเลื่อนยศพระยาไทรบุรีขึ้นเป็นเจ้าพระยา โดยพิจารณาความดีความชอบในการที่ได้รับเสด็จอย่างดี อีกทั้งทะนุบำรุงบ้านเมือง ตลอดจนสร้างถนนหนทางตั้งแต่เมืองไทรบุรีมาจนถึงสงขลา นอกจากนี้ยังมีความสวามิภักดิ์ คำนับ สนิทศอกกรุงเทพฯ

๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒, หน้า ๘๕

ยิ่งกว่าหัวเมืองมลายูประเทศราชอื่น ๆ และโปรตุเกสให้ยกเมืองไทรบุรีออก
จากเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๑๕ จีนเมืองภูเก็ตเป็นขบถฆ่าฟันพลเมือง เอาไฟ
เผาภู่วิวหาร ตึกรามบ้านของราษฎร เจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงรักษาราชการ
เมืองภูเก็ต ได้มีหนังสือบอกขอราชการของกองทัพเมืองไทรบุรี เมืองปดิส เมืองสตูล
มาช่วยระงับจีนขบถเมืองภูเก็ต เจ้าพระยาไทรบุรี พระยาปดิส พระยาสตูล รีบส่ง
คนยกไปช่วยทันที่ จึงโปรตุเกส พระราชทานเครื่องอิสริยยศตอบแทนความดี
ความชอบทุกคน ^๒

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ (ค.ศ. ๑๘๗๙) เจ้าพระยาไทรบุรี (ตัญญูอะหมัด)
ถึงอสัญกรรม เกิดแก่งแย่งกันขึ้นในวงศญาติในปัญหาเรื่องผู้สืบตำแหน่งเจ้าเมืองต่อไป
จึงมีทองคำโปรตุเกส ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ข้าหลวงเมืองตรังรีบไปจัดการ ^๓
ในที่สุทพวงญาติวงศ์เห็นพร้อมกันว่า ตัญญูไชนาระชิต บุตรคนโต อายุ ๒๒ ปี ควร
เป็นผูวราชการเมือง ส่วนตัญญูฮามิด บุตรคนรองอายุ ๑๖ ปี ควรเป็นรายามุดา
จึงทรงพระกรุณาโปรตุเกส แต่งตั้งให้ตัญญูไชนาระชิตเป็นพระยาไทรบุรี ตัญญู
ฮามิดเป็นที่พระเสน็องรงค์ฤทธิ รายนามุดา แต่พระยาไทรบุรี (ไชนาระชิต)
รับราชการอยู่เพียง ๒ ปีก็ถึงอนิจกรรม จึงโปรตุเกส ตั้งพระเสน็องรงค์ฤทธิ
(ตัญญูฮามิด) รายนามุดา เป็นพระยาไทรบุรีสืบต่อไป และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๘
(ค.ศ. ๑๘๙๕) ก็โปรตุเกสเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐ - ๘๒

^๒ ธวัช รัตนนิชิต, ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้, หน้า ๓๘

^๓ เพราะเป็นผู้ที่ชอบพอสนิทสนมกับวงศ์สกุลของเจ้าพระยาไทรบุรี
เป็นการส่วนตัว ทั้งยังพูดภาษามลายูได้คล่องแคล่ว

^๔ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท, ตำนานหนังสือจดหมายเหตุและ
นิราศลอนดอน (พระสมุห: หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๖๑) หน้า ๓๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงวางเว้นจากการเสด็จ
ประพาสหัวเมืองในแหลมมลายูมานานถึง ๑๖ ปี ในระหว่างนั้นเสด็จแต่หัวเมือง
ฝ่ายตะวันออกและฝ่ายเหนือ ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ. ๑๘๘๘) จึงได้เริ่ม
เสด็จประพาสหัวเมืองกับไคฝ่ายมลายูอีกครั้งหนึ่ง และได้โปรดเกล้าฯ พระราชทาน
ยศ ตรา ตลอดจนของที่ระลึกอื่น ๆ ให้แก่พวกรามลายู เพราะทรงทราบดีว่า
ขณะนั้นทางเสครทเขตเคอลเมนคากำลังเพ่งเล็งต้องการรัฐเหล่านี้ จึงทรงพยายาม
กระชับความผูกพันให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสร้างกานูซึ่งมีท่าทางทางเหนือ
จากไทย ทรงคิดจะท่นำรุ่งให้เจริญ จะตั้งการไปรษณีย์ขึ้นในเมืองนั้น โดยจะ
ขอติดต่อกับการไปรษณีย์สิงคโปร์ แต่พระยาตรังกานูคัดค้านไม่ยินยอมใช้เสตมป์
พระบรมรูป อังฤกษ์เห็นสยโอกาส เซอร์ ซีบิล สมิท จึงประท้วงว่า ตรังกานูเป็นอิสระ
ไทยไม่ควรเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ภายในของรัฐ พร้อมกันนี้ เซอร์ เสนอ ลอร์ด
ซอลส์เบอรี (Lord Salisbury) ให้ประกาศตรังกานูเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ
แต่ทางฝ่ายรัฐบาลอังกฤษพิจารณาเห็นว่าเป็นการรุนแรงไป อีกประการหนึ่ง ใน
เวลานั้นทางอาณานิคมอังกฤษเองกำลังมีปัญหาเรื่องนี้สิ้นของปะหัง จึงยังไม่ต้อง
การแทรกแซงในเรื่องนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไคเสด็จประพาสแหลมมลายู
อีกหลายครั้งด้วยกันและไคเสด็จไปจนถึงเมืองกลันตัน ตรังกานู ซึ่งทั้งสองเมืองนี้
ยังไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ของไทยพระองค์ใดเสด็จไปถึงมาก่อนเลย อาจจะเป็น
ควยพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอุทิศสาหะเสด็จไปเยี่ยมเยือนราษฎรโดยทั่วถึง
นี้เอง จึงทำให้พระยากลันตัน ตรังกานู หันกลับมาสวามิภักดิ์ต่อไทยยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน
เมื่อเสด็จไปถึงเมืองไคก็จะทรงไคถามทุกข์สุข การทำมาหากินของราษฎรเสมอ
ยังความปลื้มปิติให้แก่ประชาชนเหล่านั้นเป็นอย่างดี แม้แต่พระยาตรังกานูซึ่งห่าง
เห็นกับไทยมากที่สุด ก็กลับสนิทสนมจงรักภักดี ถึงขนาดตามมาส่งเสด็จ

"... แลโลกราบบังคมทูลพระกรุณาเป็นการแสดงความซื่อสัตย์สุจริตโดย
สนิทสนมมาก ครั้นเสด็จพระราชดำเนินมาเรืออุมลบูรพทิศ ก็พายเรือตามเข้า

มาส่งของถวาย เวลาจะถอยเรือออกไปทางสะพาน ก็ถวายบังคมอย่างธรรมเนียม
ไทยโบราณ แล้วลอยเรือคอยส่งอยู่จนออกเรือพระที่นั่งไป...."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงใช้หลักจิตวิทยาภูมิทัศน์
ของเจ้าเมืองขึ้นทั้ง ๔ ให้อ่อนน้อมต่อพระองค์ด้วยวิธีละมุนละม่อมอันโยน ทรง
แสดงให้เห็นน้ำพระทัยอันเต็มไปด้วยความปรารถนาดีต่อเมืองมลายู ไม่ต้องการ
บังคับกดขี่ ปล่อยให้จัดการทำนุบำรุงบ้านเมือง จัดกิจการภายในของตนเอง ทรง
เปรียบเทียบการปกครองของอังกฤษซึ่งนำความเจริญมาสู่บ้านเมืองเปรียบกับของ
ไทยว่า "...การที่เขาจัด จะว่าไม่ดีก็ไม่ได้ เพราะมีประโยชน์แก่คนเป็นอันมาก
แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าของเมือง...." ส่วนการที่ไทยไม่ทำแบบอังกฤษ ก็
เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของเจ้าของเมืองเอง

"...เพราะเราไม่มีความประสงค์อันใด นอกจากที่จะให้เมืองมลายูเป็นพระ
ราชอาณาเขตชั้นนอกต่อกับฝรั่ง อีกประการ ๑ เมืองเหล่านี้ปรากฏว่าอยู่ในของ
ไทยจะตกไปแก่อังกฤษเข้ามาบำรุงเราก็คงไม่ขาดทุนอันใด ชั่วแต่ไม่ได้คนไม่เงินทอง
ไม่เป็นราคาก็มากนัก แต่ยิ่งรู้สึกว่าเป็นการเสียเกียรติยศอยู่ เพราะฉะนั้นจึงได้
อยากจะได้เห็นการซึ่งเป็นที่มั่นคง จะป้องกันเหตุนี้ อยาให้เป็นขึ้นเท่านั้น...."

หลังจากนั้น ได้ทรงหวั่นเสียดการที่อังกฤษคิดจะรวมเมืองไทรบุรี ตรังถาญ
กลันตัน เมืองปัตตานีเข้ากับมลายูของอังกฤษ ว่าจะคิดอย่างไร ปรากฏว่ายังความ
ตกใจให้แก่เจ้าเมืองทั้งหลายเป็นอันมาก แมกระนั้นก็ยังมิได้ทรงไวใจพระยา

^๑ กรมพระสมมตอมรินทร์, จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. ๑๐๕, ๑๑๓, ๑๑๕, ๑๒๔, ๑๒๘
(พระนคร: ร.พ. ไสภพิพรรธนากร, ๒๔๖๓) หน้า ๕ - ๑๐

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราช
ดำเนินประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๕, (พระนคร: ร.พ.
ไสภพิพรรธนากร, ๒๔๖๕) หน้า ๗๒๕

^๓ เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๒๖

ตรังกานูและไคทรงลงใจคู่อีก

"...เราว่ากล่าวแสดงความเมตตาต่าง ๆ คราวนี้ค่อยออกมาเองว่า ตัวมีความยินดีนักที่เราสั่งสอน ไครู้สึกซัดแล้วว่า เรามีความกรุณาจริง ๆ ขอให้เราเชื่อมั่นเถิดว่าตัวเป็นข้าแท้ ตั้งใจจะประพฤติดีตามคำสั่งทุกอย่าง อย่าได้มีความเคลือบแคลงเลย กุภิริยานับถือจริง ๆ มาก"

ส่วนพระยาไทรบริ่นั้น ไคคิดตามเสด็จโดยตลอด สนับสนุนกว่าเจ้าเมืองอื่น ๆ ทั้งสิ้น ซากลับก็มาส่งเสด็จถึงสงขลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเรื่องราวตอนนี้ไว้ว่าไคทรงตั้งเตียนพระยาไทรบริ์ถวายเรื่องต่าง ๆ

"...แต่ส่วนการที่มีผู้กล่าวโทษอย่างอื่น ว่ามีความเลื่อมใสต่อฝรั่งนั้น เราไม่เชื่อคอกออย่ามีความวิตกเลย ภัยเราเชื่ออยู่ว่าพระยาไทรจะไม่โง่ถึงเพียงนั้น ครั้งนี้ มาคุยกันกันนาน ไคพูดจากันก็มาก พระยาไทรยอมจะเข้าใจอัชฌาศัย และน้ำใจเราไคว่ามีความคิดความปรารถนาอย่างไร ส่วนเราก็เชื่อใจว่าพระยาไทรไคเห็นการมากแล้ว ทั้งเมืองเราเมืองเขา คงจะเห็นการตลอดว่าอย่างไรดี อย่างไม่ดี เพราะฉะนั้นขออย่าให้มีความระแวงใจกันอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

พระยาไทรว่าตัวมีความรู้สึกมานานแล้ว ว่าเราไคยกย่องทะนุบำรุงแต่เดิมมา และไคแสดงพระกรุณาต่อตัวเขาเป็นอันมาก มีความคิดอย่างเดียวกันที่จะตั้งใจทำการใหญ่ตามพระราชประสงค์ทุกอย่าง แต่การอันใดที่จะเป็นการผิดพลั้งไป ภัยความโง่เขลาเร่าเห่าไม่ถึงการนั้น แลเป็นพระราชอาญาไม่พินเกล้าฯ แต่มิได้มีความคิดอย่างหนึ่งอย่างใดนอกจากความซื่อสัตย์สุจริตเลย...."

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ (ค.ศ. ๑๘๙๑) เมื่อพระยากลันตันถึงแก่อนิจกรรม ได้เกิดปัญหาสืบราชสมบัติจนถึงแก่บรรพชาพันกันขึ้น ไทยในฐานะเจ้าประเทศราช ผู้ให้ความอารักขาต่อเขาไกลเกลี้ยจัดการ โดยได้รับการร้องขอจาก เมืองกลันตัน

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕

เอง ครั้นเหตุการณ์สงบลงแล้ว เจ้าเมืองคนใหม่กลับรู้สึกว้าวราชบัลลังก์ไม่มั่นคงพอ
 มีผู้คอยปองร้ายอยู่เนือง ๆ จึงขอเข้าอยู่ในความอารักขาของอังกฤษ นับเป็นจังหวัด
 อันเหมาะสมควรสำหรับอังกฤษซึ่งเผ่าคอยโอกาสนี้มาช้านาน แต่ขังนับเป็นโชคดีของ
 เมืองไทยที่ยังไม่ต้องเสียสละดินแดนให้แก่ชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกชาติใด จึงมี
 เหตุให้รัฐบาลอังกฤษหันไปสนใจกับกรณีขัดแย้งเรื่องเขตแดนทางตอนเหนือ ซึ่งกำลัง
 เจริญกับไทยอยู่ และพิจารณาว่าหากจะหยิบยกเรื่องมลายูเพิ่มขึ้นมาอีกก็เกรงว่า
 จะทำความขุ่นเคืองให้ฝ่ายไทยมากไป ผลประโยชน์ที่จะได้จากเมืองกลันตันคงจะ
 ไม่พอกับการที่จะก่อความเป็นศัตรูกับไทยขึ้น จึงยังมีได้กระทำการใด ๆ เกี่ยวกับ
 เรื่องนี้

หาที่ของอังกฤษในวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๘ - พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๘๖ - ๑๘๙๖)
 ประเทศไทยต้องเผชิญกับอันเนื่องมาจากลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งกำลังแผ่ไพศาลอยู่
 ทางตะวันออก รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสหันเข้าทำความปรองดองกันโดยบางครั้ง
 ในปัญหาเกี่ยวกับประเทศไทย เพราะต่างก็หวงเกรงอิทธิพลของรัสเซียและเยอรมัน
 ถึงกับเคยมีข่าวว่าชาวอังกฤษคนหนึ่งเสนอแนะให้แบ่งดินแดนประเทศไทยออกเป็น
 สองส่วน โดยให้ฝรั่งเศสครอบครองลุ่มแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วน
 อังกฤษเป็นเจ้าของดินแดนทางตอนใต้ทั้งหมด แม้ทางฝ่ายฝรั่งเศสเอง นายวัตคิงตัน
 (Waddington) อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงลอนดอน ยังได้เคยเสนอคอลอร์ด
 ซอลส์เบอรี (Lord Salisbury) นายกรัฐมนตรีอังกฤษ เมื่อเดือน เมษายน
 พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) ให้รักษาความเป็นกลางของประเทศไทยไว้จนถึง
 ลุ่มแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสยืนยันว่าจะไม่แผ่อาณาเขตไปจนถึงหลวงพระบาง แต่อังกฤษ
 ก็เพียงแต่รับฟังข้อเสนอ ยังไม่อาจตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะอังกฤษมีนโยบาย
 วางตนเป็นกลาง ไม่ปรารถนาจะเข้าไปมีส่วนสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ใน

๑ Somsakdi Xuto, British Foreign Policy Towards Siam 1890 - 1900,

ระหว่างนั้นการเจรจาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสแพร่หลายอยู่ในวงการหนังสือพิมพ์
ก่อกวนวิตกกังวลให้แก่ฝ่ายไทยเป็นอันมาก

ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) ฝรั่งเศสขอทำสัญญากับไทยเพื่อตั้งสถาน
กงสุลที่นครหลวงพระบาง และฝรั่งเศสได้ตั้ง ม.ปาวี (Auguste Parvie) เป็นกงสุล
ในปีนั้นเองพวกจีนฮ่อคุมกันมาปล้นเขตไทยทางสิบสองจุไทย ไทยได้ส่งกองทัพไป
ปราบพวกฮ่อจนสงบ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) พวกจีนฮ่อเข้ามา
ปล้นสกลไทยอีกถึงในเขตหลวงพระบางเอง ครั้นนี้ ม.ปาวี กงสุลฝรั่งเศสตกอยู่
ในอันตราย รอดชีวิตได้เพราะไทยช่วยไว้และอพยพจากหลวงพระบางโดยความ
อุปถัมภ์ของไทย ครั้นพวกจีนฮ่อสงบราบคาบลงแล้ว ฝรั่งเศสจึงเข้ายึดแคว้นสิบสอง
จุไทยโดยอ้างว่าเพื่อคอยปราบจีนฮ่อ ตั้งนั้นแคว้นนี้จึงตกเป็นของฝรั่งเศสตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๓๐ ในระหว่างนั้น รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสมีการเจรจากันอยู่
เรื่อย ๆ เรื่องเขตแดนของไทย ทั้งสองฝ่ายไม่อยากจะให้อำนาจหรืออิทธิพล
ของอีกฝ่ายหนึ่งมีมากขึ้น

ต่อมา ม.ปาวี ได้รับแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ
ตลอดระยะเวลา การทะเลาะเบาะแว้งเรื่องเขตแดนระหว่างไทย - ฝรั่งเศส
รุนแรงมากขึ้น ทั้งสองฝ่ายต่างร้องว่ามีการรุกรานเขตแดน มีการฆ่าฟันและลักพา
ผู้คน ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ได้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นทางพรมแดน
คานตะวันออก ฝรั่งเศสส่งกองทัพจากพนมเปญโดยทางเรือ ขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขง
เข้าทำร้ายเจ้าหน้าที่รักษาเขตแดนไทยตามระยะทาง และอ้างว่าดินแดนฝั่งซ้าย
แม่น้ำโขงทั้งหมดควรเป็นของฝรั่งเศส ไทยรู้สึกตัวว่ากำลังน้อย จึงพร้อมที่จะยก
เขตแดนตอนนั้นให้อีก ^๒ แต่ฝรั่งเศสยังไม่พอใจ ในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ปีเดียวกัน

^๑ พระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า ๕๑๗

^๒ หลวงวิจิตรวาทการ, ปาฐกถาเรื่อง "การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส"
ในหนังสือวิจิตรอนุสรณ์ (พระนคร: ร.พ.สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๕) หน้า ๑๔๑

กัน ฝรั่งเศสส่งเรือรบ ๒ ลำ โดยใช้เรือสินค้าเป็นเรือนำร่องเข้ามาในปากน้ำ
เจ้าพระยา ปืนป้อมของไทยได้ยิงป้องกันถูกเรือสินค้าซาร์ยุค เรือรบฝรั่งเศส
ยิงเรืออัญญาขุมการของไทยเสียหาย แลวแล่นเลยเข้ามากรุงเทพฯ ในระหว่าง
นี้รัฐบาลอังกฤษได้ส่งเรือรบ ๓ ลำเข้ามาเฝ้าดูเหตุการณ์อยู่ที่ปากน้ำ และแนะนำ
รัฐบาลทั้งสองฝ่ายให้ระงับและผ่อนปรนกันและกัน แต่เมื่อเสนาบดีว่าการต่างประเทศ
ของไทย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ ทรงขอให้รัฐบาล
อังกฤษช่วยไกล่เกลี่ยในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศอังกฤษ ลอร์ด
โรสเบอรี (Lord Roseberry) ก็เพียงแต่แนะนำไทยให้ระงับยิ่งขึ้น^๒

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียดพระทัยในเหตุการณ์ที่
เกิดกับประเทศครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง จนถึงทรงพระประชวรและไม่ยอมเสวยพระโอสถ
ทรงพระราชนิพนธ์โคลงและฉันท์บรรยายความทุกข์ระทม วิดกห่วงใย ตลอดจนความ
เศร้าพระทัยในโชคชะตาของบ้านเมือง เป็นการอ่ำลาพระอนุชาข้างพระรองก้อย่างน่า
สลดใจ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้ทรงแต่งถวายตอบ
มีข้อความเป็นเชิงปลอบประโลมพระทัย^๓ และถวายคำแนะนำท่านองคมนตรีมาอุปไมย
เป็นที่พอพระราชหฤทัย จนทรงทุเลาจากอาการประชวร กลับเสวยพระโอสถเป็น
ปกติได้

ภายหลังการยิงที่ปากน้ำ ม.ปาวีได้ยื่นคำขาดต่อไทยให้ตอบภายในเวลา
๔๘ ชั่วโมง ซึ่งนอกจากจะให้ไทยยอมรับว่า คินแคนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตลอดถึงเกาะ
ต่าง ๆ ในลำแม่น้ำนั้นเป็นของฝรั่งเศสทั้งสิ้นแล้ว ยังบังคับให้ไทยจ่ายเงินให้แก่

^๑ H. Warrington Smyth, Five Years in Siam from 1891 to 1896,
(London: Murray, 1898.) p. 263

^๒ พระเจ้าวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า ๕๑๘

^๓ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, "ฉันท์ทูลเกล้าถวายตอบใน ร.ศ. ๑๑๒"
ในหนังสือ พระภีร์นิพนธ์, พระนคร: สำนักพิมพ์พุดม, ๒๔๘๓) หน้า ๔๖ - ๔๘

คนอีกสองจำนวน ๆ หนึ่งเป็นเงินฝรั่งเศสสองล้านฟรังก์ อีกจำนวนหนึ่งเป็นเงินไทยสามล้านบาท แต่ทางไทยคงจะให้คำคณลาชา ม.ปาวี จึงนำเรือปืน ๒ ลำ ถอยไปเกาะสีชังและบิกอ่าวสยาม รัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษเวลานั้น ไคไทรเลขมาถึงเสนาบดีต่างประเทศไทย แนะนำให้ยินยอมทำตามคำเรียกร้องของฝรั่งเศสทุกประการ ซึ่งเป็นการเตือนไทยว่า ถ้าเกิดรบกันขึ้นกับฝรั่งเศส อังกฤษจะไม่ช่วยไทย

ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยินยอมตามคำเรียกร้องของฝรั่งเศสหมดทุกข้อ ดังปรากฏในสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นสัญญา ๑๐ ข้อ มีข้อความสำคัญคือ

- ๑. รัฐบาลไทยสละสิทธิเหนืออาณาเขตฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและเกาะในแม่น้ำโขง
- ๒. รัฐบาลไทยจะไม่สร้างที่มั่นหรือสถานการณทหารในเขต ๒๕ ก.ม. ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง
- ๓. รัฐบาลฝรั่งเศสจะตั้งกงสุล ณ ที่ใดก็ได้ ตามแต่จะเห็นสมควร

ในคราวเดียวกันนี้ ฝรั่งเศสได้ยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน และรับรองว่าจะคืนให้ในเมื่อไทยได้ปฏิบัติครบถ้วนตามคำขาดของฝรั่งเศส แต่แม้ว่าไทยจะได้ทำตามความประสงค์ของฝรั่งเศสทุกประการแล้วก็ตาม ฝรั่งเศสก็ยังยึดครองจันทบุรีอยู่ ระหว่างนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสตึงเครียดมาก ฝรั่งเศสยังขยายการจกดะ เบียดคนในบังคับของตน เป็นอุปกรณการแผ่อิทธิพลในประเทศไทย อีกด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ๑ คิคตามอัตราแลกเปลี่ยนเงินในเวลานั้นราวหนึ่งล้านบาท
- ๒ หลวงวิจิตรวาทการ, ปาฐกถาเรื่อง การเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส, หน้า ๑๘๒
- ๓ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติการทูตไทย, หน้า ๔๕

ในขณะที่ไทยกำลังมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เซอร์ ซีซิล สมิท ข้าหลวงอังกฤษประจำสิงคโปร์ เดินทางไปกลันตันและตรังกานู ทำให้ฝ่ายไทยซึ่งกำลังเสียใจในท่าทีของอังกฤษกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ อยู่แล้ว เกิดความแคลงใจ รัฐบาลอังกฤษไต่ถามข่าวนี้จากทุกของคนในกรุงเทพฯ จึงทำหนังสือกราบทูลขอของเซอร์ ซีซิล สมิท และออกคำสั่งห้ามข้าราชการอังกฤษไปเยี่ยมเยือนรัฐมลายูในความปกครองของไทย

การเกี่ยวข้องกับอังกฤษเรื่องกบฏเมืองปะหัง

รัฐบาลอังกฤษตระหนักถึงความไม่พอใจของไทยในการที่ตนมิได้ยื่นมือเข้าเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส จึงพยายามประคับประคองสัมพันธภาพอันค่อนข้างยาวนานนี้อยู่ตลอดเวลา ภายหลังเหตุการณ์ยุ่งยากนี้สองปี ในปลาย พ.ศ. ๒๔๓๗ (ค.ศ. ๑๘๙๔) ได้เกิดการจลาจลในรัฐปะหังของอังกฤษ เซอร์ ชาลส์ มิทเชล (Sir Charles Mitchell) ผู้รับหน้าที่ต่อจากเซอร์ ซีซิล สมิท ต้องติดต่อขอความร่วมมือจากฝ่ายไทย เนื่องจากหัวหน้ากบฏชื่อ อูร์งกายา หนีเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองกลันตัน ตรังกานู พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่ารัฐบาลไทยกับอังกฤษเคยมีสัมพันธอันดีต่อกัน สมควรให้ความสนับสนุนในการปราบกบฏ จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาทิพโกษาไปดูแลควบคุมความสงบ และรักษาราชการเมืองกลันตัน ตรังกานู ตั้งกระแสนพระราชดำรัสพระราชทานแก่พระยาทิพโกษาว่า

"ด้วยราชการสำคัญซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาทิพโกษาเป็นข้าหลวงลงไปเมืองกลันตัน แลเมืองตรังกานูครั้งนี้ ก็จะทำให้ไปตักเตือนชี้แจงการที่จะรักษาบ้านเมืองไม่ให้มีเหตุเกี่ยวข้อง เป็นความยากลำบาก เกิดขึ้นในเมืองทั้งสองนั้นได้ ด้วยการที่อูร์งกายาคนเมืองปะหังหนีเข้ามาอาศัยในเขตแดนเมืองทั้งสองนี้ แลวกลับไปก่อการร้ายในเมืองปะหังอีก ทำให้เป็นที่ติเตียนได้เหมือนหนึ่งว่าเมืองทั้งสองนี้รู้เห็น เป็นใจช่วยด้วยกับผู้ที่ก่อการจลาจลในเมืองปะหัง

การที่ออร์งกายคนเมืองปะหังทำการต่อสู้กับผู้รักษาเมืองปะหังนั้น จะเป็นการผิดชอบอย่างไรก็ดี ไม่ใช่กิจของเมืองอื่นจะเกี่ยวของด้วย ได้ให้พ้นความผิดซึ่งเห็นเป็นธรรมเนียมอยู่ทั่วกันทุกประเทศแล้ว ครั้นเมื่อออร์งกายหนีเข้ามาอาไศรยอยู่ในเมืองกลันตัน.....นั้น ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตรา มา แลให้พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ทรงชี้แจงแก่นายกลันตัน ให้จัดการให้ถูกต้องตามอย่างธรรมเนียม คือให้เก็บบริวารเครื่องศาสตราวุธของพรรคพวกออร์งกายนั้นเสีย แลอย่าให้ออร์งกายอาไศรยอยู่ริมเขตแดน ถ้าออร์งกายจะขออาไศรยท่ามาหากินอยู่ในแดนเมืองกลันตันโดยปกติ ก็ให้อยู่ในที่ไกลจากแดนที่ติดกับเมืองปะหัง ถ้าออร์งกายไม่ฟังตามบังคับนี้ ก็ให้ขับไล่ไปเสียให้พ้นจากเมืองกลันตันตั้งนี้แล้ว การก็สงบเงียบมา

บัดนี้ รัฐบาลอังกฤษให้อุปทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ แจ้งความว่า ออร์งกายกลับเข้าไปก่อการ รบพุ่งในปลายแดนเมืองปะหังอีก พวกออร์งกายมาทหารแขกซีกคายเป็นหลายคน ฝ่ายอังกฤษที่เมืองปะหังเห็นว่า เพราะออร์งกายอาไศรยอยู่ในเขตแดนเมืองกลันตันดาเมืองตรังกานูทั้งสองนี้ อันเป็นที่ซึ่งฝ่ายอังกฤษไม่ได้คิดตาม เข้าไปจับตัวแลพรรคพวกออร์งกายได้โดยสะดวก จึงเป็นโอกาสอันดีของออร์งกายจะตั้งส้อมกำลังเข้าไปทำการจลาจลในเมืองปะหังได้โดยง่าย พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจึงขอให้พระเจ้าแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ข้ามห้ามปรามกวัดข้น ขอให้พระยากลันตันและพระยาตรังกานู ยอมให้ออร์งกายอาไศรยเขตแดนเมืองทั้งสองนี้ แลถ้าฝ่ายไทยจะมีความซัดเซอของประการใดในการที่จะกำชับกวัดขัดเมืองตรังกานูและกลันตันทั้งสองนี้ พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจะช่วยให้เรือรบอังกฤษมาควย

จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า เมืองกลันตันและเมืองตรังกานูทั้งสองนี้ก็เป็นเมืองประเทศราชของกรุงสยาม แลยังไม่มีเหตุที่จะเห็นว่า เมืองทั้งสองนี้จะไม่เชื่อฟังตามคำสั่งบังคับบัญชาจากกรุงเทพฯ แลทรงพระเมตตากรุณาแก่พระยากลันตัน พระยาตรังกานูมากนัก ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้เมืองทั้งสองนี้ได้รับความยากลำบากด้วย เกี่ยวของกับอังกฤษเหมือนอย่างแตกฉานที่อังกฤษมายังเมือง

ครั้งกานุนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกรมทหารรับรองกับฝ่ายอังกฤษว่า จะให้เมืองกลันตันแลเมืองตรังกานูจัดการให้ถูกต้องเรียบร้อย ไม่ให้ออร่างกายอาไครยอยู่ในแดนเมืองทั้งสองนี้ สำหรับที่จะไปก่อการจลาจลในเมืองปะหังได้อีกต่อไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาทิพย์โกษาเป็นข้าหลวงลงมากับเรือรบแลพลทหารพอสมควร^๑

เมื่อพระยาทิพย์โกษามาถึงเมืองกลันตันและตรังกานูแล้ว ก็ได้ร่วมมือกับเจ้าเมืองทั้งสองระวังรักษาความสงบเรียบร้อยอย่างแข็งแรง^๒ และใช้กำลังเจ้าหน้าที่ประจำเมืองทั้งสองคอยปราบปรามพวกกบฏที่หนีเข้ามาในดินแดนของไทย หากจับตัวได้ก็จัดส่งมายังกรุงเทพฯ แต่การปฏิบัติงานครั้งนี้ไม่ได้รับความสะดวก เนื่องจากกำลังไม่เพียงพอ อีกประการหนึ่ง สภาพทางภูมิศาสตร์ช่วยให้พวกกบฏหลบหนีได้ง่าย เพราะเป็นป่าและเขาเสียด้านส่วนมาก ดังนั้นการปราบปรามจึงไม่ไฉนลเท่าที่ควรและเป็นเหตุให้ทางอังกฤษแคลงใจ ว่าไทยทำการอ้อมอวยกับพวกกบฏ ถึงกับร้องเรียนมายังกรุงเทพฯ ว่าพวกเมืองกลันตัน ตรังกานู เป็นใจเข้ากับพวกกบฏ โดยฝ่ายอังกฤษอ้างว่าตนจับหนังสือที่เห็นได้ว่าเมืองกลันตันช่วยเหลือพวกกบฏ จึงขอให้ไทยจัดการจับกุมให้ได้^๓ และใต้อาณัติฐานรายชื่อชาวมลายู

^๑ พระบรมราชโองการที่พระยาทิพย์โกษาไปราชการเมืองกลันตัน ตรังกานู ร.ศ. ๑๑๓ จากแฟ้มกบฏแขกเมืองปะหัง พ.ศ. ๒๔๓๗ ตอน ๑ - ๒ ที่กระทรวงการต่างประเทศ พระนคร

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ, จดหมายพระยาพลเทพา กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ ฉบับวันที่ ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๓

^๓ กระทรวงการต่างประเทศ, จดหมายกงสุลแอนเดอนัน กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ ฉบับวันที่ ๒๔ สิงหาคม ร.ศ.

แล้ว คงจะสามารถปราบกบฏได้อย่างราบคาบภายในเวลาเพียง ๒ เดือน บัญหา
มีอยู่เพียงว่า ไทยจะยอมให้อังกฤษเข้ามาปราบพวกกบฏเมืองปะหังหรือไม่เท่านั้น^๑
ในที่สุดมิทเชลโคซอรองมาทางรัฐบาลไทยว่า

"...มิสเตอร์คลิฟฟอร์ดถูกขัดขวาง ทำการไปไม่ได้อีก ด้วยคนชาวเมืองตรังกานู
ผู้ที่ไม่เชื่อฟังหนังสือคำสั่งของพระยาตรังกานู มิสเตอร์คลิฟฟอร์ดคิดเห็นว่า
เป็นการไม่มีที่หวังใจได้แล้ว ในการที่จะทำการต่อไปอีกนั้น เว้นเสียแต่คอเวอนเมนต์
สยามจะไต่ถามชันพระยาตรังกานูแท้จริง ๆ ข้าพเจ้าเห็นว่า มีอยู่ทางเดียว
ที่จะทำได้ คือให้มิสเตอร์คลิฟฟอร์ดเข้าไปทำการในเมืองตรังกานู ให้เหมือนกับอย่าง
ที่มิสเตอร์คลิฟฟอร์ดทำในเมืองปะหังอย่างเดียวกัน...."^๒

ฝ่ายไทยคงจะได้ปรึกษาเห็นพ้องต้องกันว่า ไม่ควรจะให้อังกฤษถือโอกาส
เข้ามาสร้างอิทธิพลของคนในดินแดนไทย เพราะฉะนั้นจึงได้ตอบอังกฤษไปว่า
"...ข้าพเจ้า.... จะบอกความเห็นแก่ท่านโดยตรง ๆ ไม่ปิดบังเลยว่า คอเวอน-
เมนต์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะยินยอมตกลงให้มิสเตอร์คลิฟฟอร์ดทำการ
ต่อไปในเมืองตรังกานู ให้เหมือนกับอย่างที่เขายอมใจจะทำในเมืองปะหังนั้น
ไม่ได้...."^๓ แต่เพื่อรักษาไมตรีของมิตรประเทศ "...พระบาทสมเด็จพระ

^๑ ข่าวในหนังสือพิมพ์ The Straits Times , ฉบับวันจันทร์ที่ ๒๗
สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๘๔ ในแฟ้มเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ เรื่องกบฏแขก
เมืองปะหัง พ.ศ. ๒๔๓๗

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ, จดหมายจากกงสุลอังกฤษ กราบพูล
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ ฉบับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๓ กระทรวงการต่างประเทศ, ลายพระหัตถ์ พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ ถึงกงสุลอังกฤษ ฉบับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

พระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามคิดจะแต่งกองทหารกองหนึ่งไปติดตามแลจับกุมพวกกบฏพนักงานทั้งหลายในสเตรตเซทเคอลเมนสนั้น ถ้ามีความปรารถนาจะไปช่วย ก็จะมีอนุญาตให้ไปกับกองทหารนั้น....."

การที่ผลประโยชน์ขัดกันเช่นนี้ ทำให้ทางอังกฤษเกิดความรู้สึกไม่สะดวกใจที่จะปล่อยให้ไทยปกครองรัฐมลายูไกลเคียงกับอาณาเขตของคนที่ถือไป อย่างไรก็ดี อังกฤษได้ส่งเรือรบหลวงเรดโพล (H.M.S. Redpole) ไปตรังกานูเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕) และสั่งกงสุลของตนให้เตือนไทยว่า หากยังปราบการจลาจลไม่เรียบร้อย อังกฤษจำต้องส่งกำลังเข้าไปปราบเอง

ต่อมาไม่ช้า เหตุการณ์ยุ่งยากซึ่งเกี่ยวข้องกับหัวเมืองมลายูในพระราชอาณาจักรไทยก็สงบราบคาบลง พระยาลันตันและพระยาตรังกานู ได้ให้ความร่วมมือปราบพวกกบฏการร้ายอย่างจริงจัง พวกที่ถูกจับได้ ไทยจัดการส่งไปไว้ที่เชียงใหม่ ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ทูตอังกฤษขอให้ส่งพวกกบฏเมืองปะหังกลับคืนไปบ้านเมือง แต่ฝ่ายไทยตอบไปว่า "...พวกแขกเหล่านั้นไม่สมควรกลับไป เพราะอยู่ในสยามมีความสุขสบายพอใจแล้ว...." ^๒ แขกเมืองปะหังเหล่านั้นจึงยังอยู่ในเมืองไทยต่อไป แต่ถ้าผู้ใดสมัครใจจะกลับไปภูมิลำเนาเดิมของตน ทางไทยก็มีไต่ซักของ

การล่าตัวพวกกบฏในเมืองลันตันตรังกานูครั้งนี้ ได้เกิดผลที่สำคัญในทางการเมือง ซึ่งนับว่าเป็นผลดีต่อประเทศอังกฤษ แต่เป็นผลเสียต่อประเทศไทย กล่าวคือ เจ้าหน้าที่อังกฤษในกลุ่มของ เซอร์ ฮิว คลิฟฟอร์ด ซึ่งเข้าไปตามจับตัว

^๑ กระทรวงการต่างประเทศ, โทรเลขของกงสุลอังกฤษ ถึงมิทเชล ข้าหลวงสิงคโปร์ ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๔

^๒ กระทรวงการต่างประเทศ, หนังสือพระยาราชวรานุกูล ถึงพระยาพิพัฒน์โกษา ฉบับวันที่ ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖

พวกกบฏเมืองปะหังนั้น มีนายคัพ (Mr. R.W. Duff) เจ้าหน้าที่ตำรวจของสหพันธรัฐ
มลายู เป็นนักธุรกิจรวมอยู่ด้วย คัพสนใจในเมืองกลันตันมาก และได้สังเกตเห็นว่า
พื้นที่ของเมืองนี้ส่วนใหญ่ยังว่างเปล่า ทั้ง ๆ ที่มีเนื้อดินดี อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การ
เพาะปลูกและการลงทุน นอกจากนั้น เขาใจว่าจะมีแรธาตุปะปนอยู่มากอีกด้วย
ดังนั้น เขาจึงเตรียมร่างโครงการเพื่อจะมาดำเนินการตามที่เขาคิดฝันไว้ต่อไป
โครงการดังกล่าวนี้คือการจัดตั้งบริษัทเพื่อทำการขุดค้นทรัพยากรแรธาตุอันมีค่า โดย
คิดจะขอสัมปทานจากเจ้าเมืองกลันตัน แผนการของคัพนี้เมื่อพิจารณาเพียงผิวเผิน ๆ
จะเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องธุรกิจธรรมดาเท่านั้น แต่เนื้อแท้มีจุดประสงค์ที่สำคัญทาง
การเมืองแอบแฝงอยู่ เพราะหากโครงการนี้สำเร็จ เป็นรูปร่างขึ้นมาอย่างจริงจัง
ก็จะเป็นเครื่องมือช่วยแผ่ขยายอิทธิพลของอังกฤษเข้ามาในรัฐมลายูใต้อาณัติปกครอง
ของไทย โดยอาศัยรูปของการค้า ปรากฏจากเหตุการณ์ในภายหลังต่อมาว่า บริษัท
นี้ได้กลายเป็นตัวจักรกลอย่างสำคัญที่ช่วยเร่งเวลาให้อังกฤษได้ครอบครองรัฐทั้งสี่
ของไทยเร็วขึ้น

ผลอีกประการหนึ่งคือเมืองกลันตัน ครั้นถูกเปลี่ยนเป็นจุดสนใจและเพ่ง
เล็งของอังกฤษมากขึ้น จะเห็นได้จากกรณีที่คลิฟฟอร์ดไปศึกษาเรื่องสภาพของเมือง
ทั้งสองที่กรุงลอนดอน ว่าเป็นสถานที่ ๆ มีแรธาตุอุดมสมบูรณ์ พลเมืองดำรงชีวิตอยู่
อย่างง่าย ๆ และตกต่ำมาก นำเสียบค้ายที่อังกฤษมิได้ยื่นมือเข้าไปจัดการ พร้อม
กันนี้ เขาได้เสนอแนะให้มีเรสิเดนต์ (Resident) อังกฤษเข้าไปประจำในสองเมือง
นี้ และยังได้กล่าวเป็นเชิงค้ำประกันไทยว่า หากอังกฤษต้องการรัฐทั้งสองจริง ๆ แล้ว
ไทยย่อมไม่มีกำลังต่อต้านอย่างแน่นอน ในขณะที่เดียวกัน ทางสิงคโปร์ก็รีบเสนอให้
ทำถนนสายต่าง ๆ ในมลายู ไปจดครังกานูและกลันตัน เพื่อความสะดวกในการ
คมนาคม

การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕

การที่ประเทศไทยยังไม่สามารถจัดระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ให้มี
ประสิทธิภาพพอเพียงที่จะควบคุมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วประเทศ รวมทั้งส่วน

ที่เป็นเมืองขึ้นค่านั้น บ่อมจะก่อให้เกิดปัญหาสำคัญทางการเมือง อันอาจนำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างประเทศเกี่ยวกับเขตแดน และอาจกลายเป็นเรื่องลูกกลมกว้างขวางจนเป็นอันตรายแก่อธิปไตยของชาติได้โดยงาน การที่ไทยจำต้องขมขมกิ้นแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาลถึง ๑๕๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ให้แก่ฝรั่งเศสไปเมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๖ นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าความเศร้าสลดใจมาสู่ประชาชนชาวไทย ตลอดจนองค์พระประมุขของชาติอย่างยิ่ง และนับเป็นพลังสำคัญที่ช่วยผลักดันให้พระองค์องค์ทรงดำเนินการปรับปรุงประเทศอย่างรีบด่วน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงตระหนักดีว่า นโยบายการต่างประเทศแบบ "เอาตัวรอด" (Survival Diplomacy) เช่นที่เคยใช้ปฏิบัติตลอดมานั้น บัดนี้ไม่เป็นการเหมาะสมเพียงพอต่อความรุนแรงของเหตุการณ์แวดล้อมที่รัดตัวเข้ามาทุกที เห็นได้ชัดว่าฝรั่งเศสมีเจตนาจะขยายอำนาจ เข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรไทยทุกวิถีทางที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นควยทางการทูต ควยกำลัง หรือควยการใช้กลอุบายแทรกแซงเข้ามา ระบบการปกครองอันหละหลวมของไทย เปิดช่องให้ฝรั่งเศสใช้เล่ห์กระเท่ห์ต่าง ๆ เป็นผลสำเร็จได้โดยมาก ส่วนอังกฤษหลังจากเขาคบครองพม่าและตอนใต้ของมลายูแล้ว ก็ได้ปรับปรุงและพัฒนาดินแดนเหล่านั้น ให้เจริญก้าวหน้าไปกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก หากไทยไม่คิดเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองของตนบ้างแล้ว ความแตกต่างระหว่างรัฐภายใต้อารักขาของอังกฤษกับหัวเมืองมลายูใต้การปกครองของไทย บ่อมจะเห็นได้ชัดในเวลาไม่ช้านัก ควยเหตุการณ์แก้ไขระบบการบริหารประเทศในเวลานี้ จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นและรีบด่วนอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕) ในพิธีเปิดการประชุมชาลวงเทศาภิบาลครั้งแรก มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"...เมืองเรากำลังอยู่ท่ามกลางประเทศซึ่งมีการปกครองอย่างกวัดข้น และมีกำลังมากกว่าเจ้าของเดิมโดยรอบ บ่อมมีการที่เกี่ยวข้องในปลายเขตแดนอยู่เสมอ ไม่เป็นค่างคนค่างอยู่ได้เหมือนอย่างแต่ก่อน การซึ่งจะรักษามิให้มีอันตรายทั้งภายในภายนอกได้ มีอยู่ ๓ ประการคือ พูจกกันไมคร้อย่างหนึ่ง มีกำลังพอ

ที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง การปกครองให้เสมอกัน
อย่างหนึ่ง....."

ด้วยพระราชดำริดังกล่าวแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงทรงเริ่มปฏิรูประบบการปกครองประเทศ เข้าสู่แนวที่ทันสมัยเยี่ยงอารยประเทศ
เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ (ค.ศ. ๑๘๙๐) เป็นต้นมา ทรงเปลี่ยนแปลงการบริหาร
ราชการแผ่นดินให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยโยกอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รวมการบังคับบัญชา
หัวเมืองซึ่งเคยแยกกันอยู่ ๓ กรม คือ มหาคไทย กลาโหม และกรมท่า มารวมอยู่
ในกระทรวงมหาดไทย ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) แต่เพียง
กระทรวงเดียว มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงเป็น
เสนาบดีว่าการกระทรวง และจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล มีสมุหเทศาภิบาลบังคับ
บัญชาทุกมณฑล เริ่มปีแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๓ (ค.ศ. ๑๘๙๔) รวมมณฑลที่จัดตั้งขึ้น
ในครั้งนั้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) มี ๑๘ มณฑล รวมทั้งมณฑลไทรบุรี
ซึ่งจัดตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) โดยรวมเมืองไทรบุรี เมืองปลิส
สตุล เข้าด้วยกัน โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาฤทธิสงครามรามภักดิ์เจ้าพระยา
ไทรบุรี (อับดุลฮามิด) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรี มีข้อความตามกระแส
พระราชดำรัสในการตั้งมณฑลไทรบุรี ดังต่อไปนี้ คือ

ด้วยมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ให้ประกาศ
ให้ทราบทั่วกันว่า

๑. ทรงพระราชดำริเห็นว่า หัวเมืองมลายูฝ่ายตะวันตกมีอยู่ ๓
เมือง คือ เมืองไทรบุรี ๑ เมืองปลิส ๑ เมืองสตุล ๑ แลหัวเมืองทั้ง ๓ นี้

๑ สำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ ๑๔๓/๔๕๕ ลงวันที่ ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย เนื่องในโอกาสวันเปิดประชุมประจำปีครั้งแรกของข้าหลวงเทศา
ภิบาล (ใน อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทยครบรอบ ๒๐ ปี
บริบูรณ์ ๒๔๓๕ - ๒๔๕๕) หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

ควรจะจัดให้มีแบบแผนบังคับบัญชาการเป็นอย่างเดียวกัน ให้ราชการบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

๒. ทรงพระราชดำริเห็นว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลฮาหมิด) มีความจงรักภักดีคือไผ่ด้ายของธุลีพระบาท แลกรุงเทพมหานครเป็นอันมากมาเนืองนิตย์ แลมีสติปัญญาอุตสาหกรรมเมืองไทรบุรีเจริญเรียบร้อยยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก

๓. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งให้เจ้าพระยาไทรบุรีเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการเมืองปลึก ๑ เมืองสตูล ๑ รวมทั้งเมืองไทรบุรีด้วยเป็น ๓ เมือง

๔. ให้เจ้าพระยาไทรบุรี มีอำนาจที่จะตรวจตราบังคับบัญชาผู้ว่าราชการเมืองปลึก เมืองสตูล แลมีคำสั่งให้จัดการบ้านเมืองตามที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตทุกอย่าง เพื่อให้ราชการบ้านเมืองเหล่านั้นเรียบร้อยแลเจริญขึ้นและใหญ่วาระาชการเมืองปลึก เมืองสตูล ศรีควันกรมการหัวเมืองทั้ง ๒ นั้น พังบังคับบัญชาเจ้าพระยาไทรบุรี ในที่ชงคด้วยราชการทุกประการ

๕. ผู้ว่าราชการเมืองปลึก แลเมืองสตูล คงมีอำนาจที่จะบังคับบัญชาว่ากล่าวศรีควันกรมการไพร่บ้านพลเมืองนั้น ๆ แลรับผิดชอบในราชการบ้านเมืองทุกอย่าง แลต้องกระทำตามบังคับแลคำสั่งของเจ้าพระยาไทรบุรี ตามบรรคการที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้น

๖. คนไม้อื่นของเมืองปลึก เมืองสตูล ซึ่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก เคยบอกส่งเข้ามากรุงเทพฯ นั้น แคนี้ไปเมื่อถึงกำหนดให้เจ้าพระยาไทรบุรีบอกนำส่งเข้ามากรุงเทพฯ

๗. ขอราชการบ้านเมือง ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองปลึก เมืองสตูล เคยมีใบบอกต่อข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลฝ่ายทะเลตะวันตก เพื่อแจ้งขอราชการหรือหารือราชการก็ตี หรือเพื่อให้บอกเข้ามากรุงเทพฯ ก็ตี แคนี้ไปให้ผู้ว่าราชการเมืองปลึก เมืองสตูล มีใบบอกไปยังเจ้าพระยาไทรบุรี เพื่อแจ้งขอราชการหรือหารือราชการ หรือเพื่อให้บอกเข้ามากรุงเทพฯ เหมือนเช่นนั้น แต่ในราชการบางอย่างซึ่งเคยเป็นแบบแผน เคยมีทองคำจากกรุงเทพฯ ตรงไปตามหัวเมืองก็ตี ที่หัวเมือง

เคยบอกตรงเข้ามากรุงเทพฯ ก็ดี ก็ให้คงเป็นไปตามแบบแผนเดิม นั้น แต่ต้องแจ้ง
ความให้เจ้าพระยาไทรบุรีทราบด้วย

แต่การที่ว่ามาในข้อนี้ไม่เกี่ยวข้องกับฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายร้องทุกข์หรือ
เพื่อจะกราบบังคมทูลพระกรุณาขอไต่ฝาละของฐลีพระบาทโดยเฉพาะ การเช่นนี้
ย่อมเป็นราชประเพณีซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระ
บรมราชานุญาตไว้แก่ข้าทูลละของฐลีพระบาท แลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั่วไปมิได้เลือก
หน้า ใครจะถวายก็ไต่ไม่ห้ามปราม

๘. ผลประโยชน์สุวรรณการ เมืองปลิศ เมืองสตูล เคยไต่ใน
ตำแหน่งเท่าใด ไต่คงไต่อย่างแตกฉาน ส่วนผลประโยชน์ซึ่งสุวรรณการ เมือง
เหล่านั้น ไต่เคยให้ประจำตำแหน่งศรีศวันกรมการเท่าใด ถ้าศรีศวันกรมการเหลา
นั้นยังรับราชการบ้านเมืองตามสมควรแก่หน้าที่ ก็ให้คงได้รับผลประโยชน์ไปอย่าง
เดิม แลเงินผลประโยชน์เงินภาษีอากรที่ไต่ใน เมืองปลิศ เมืองสตูลมากน้อยเท่าใด
เงินเมืองไต่ให้จัดจ่ายใช้ราชการทำนุบำรุงในเมืองนั้น แลให้มีราษฎรซึ่งรับแล
รายจ่ายแยกออกเป็น เมือง ๆ อย่าให้ปะปนกัน

๙. ตำแหน่งแลเกียรติยศบรรดาศักดิ์ ผู้ว่าราชการ เมืองปลิศ เมือง
สตูล และศรีศวันกรมการ เมืองทั้งสองเมืองนั้น เคยมีมาประการใด ก็ให้คงมีอยู่อย่าง
นั้น การที่จะเลือกสรรตั้งแต่งศรีศวันกรมการผู้ใหญ่ในเมืองปลิศ และเมืองสตูลนั้น
ตำแหน่งใดว่างลงให้เจ้าพระยาไทรบุรีปรึกษาหารือด้วยผู้ว่าราชการ เมืองนั้น เลือก
สรรผู้ซึ่งสมควรแล้วมีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูล เมื่อทรงพระราชดำริเห็นชอบแล้ว
ก็จะไต่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสัญญาบัตรตามธรรมเนียม ส่วนตั้งแต่ง
กรมการผู้น้อยนั้น ให้ผู้ว่าราชการ เมืองปลิศ เมืองสตูล หารือต่อเจ้าพระยาไทรบุรี
เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีเห็นชอบด้วยแล้วก็ตั้งไต่

๑๐. เจ้าพระยาไทรบุรีต้องมีใบบอกรายงานการที่ไต่จัด แลเหตุการณ์
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเขตแขวงเมืองปลิศ แลเมืองสตูล เข้ามากราบบังคมทูลเมือง ๆ
แลบรรดากการที่เจ้าพระยาไทรบุรีจะจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในเมืองปลิศ เมืองสตูล
ประการใดก็ให้มีใบบอกเข้ามาขอรับพระ ราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน ตามแบบ
แผนขนบธรรมเนียมในราชการ

ประกาศมาแต่กระทรวงมหาดไทย วันที่ ๗ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖
(พ.ศ. ๒๔๕๐)

สำหรับมณฑลหัวเมืองประเทศราช เช่น มณฑลไทรบุรี มณฑลปัตตานี กลันตัน ตรังกานูนี้ สมเด็จพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงจัดระเบียบบริหารราชการเป็นพิเศษ โดยทรงอนุโลมตามประเพณีของชาวอิสลาม มิได้ทรงบังคับกตัญญูแต่ประการใด แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพระราชดำริให้เลิกทาสหัวพระราชอาณาจักร และทรงสามารถปฏิบัติได้อย่างละมุนละม่อม จนเป็นผลให้ทาสหมดไปจากเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) นับเป็นพระราชกรณียกิจอันสูงส่ง ซึ่งพลสกนิกรชาวไทยยังคงจดจำพระมหากรุณาธิคุณนี้ไว้ไม่รู้ลืม แต่มิได้ทรงบังคับให้หัวเมืองมลายูภายใต้การปกครองของไทย เลิกทาสตามพระราชนิยม ทรงปล่อยให้คงมีอยู่ต่อไปตามประเพณีอิสลาม

โดยเหตุที่งานในด้านการทำนุบำรุงบ้านเมืองในสมัยเริ่มต้นนี้มีมากมาย และต้องการความชำนาญเป็นพิเศษ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการออกไปศึกษาวิชาการ ณ ต่างประเทศ แต่ไม่เพียงพอกับความต้องการของบ้านเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลือกฝรั่งเข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษา ในขั้นแรกก็ใช้ในกระทรวงต่างประเทศก่อน เพื่อช่วยในการดำเนินนโยบายป้องกันประเทศ ให้พ้นจากมหาภัยซึ่งกำลังคุกคามอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ บุคคลสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือ นายโรแล็ง แจคเควแม็งส์ (Rolin Jacquemyns) ชาวเบลเยียม นายเอควาร์ค เฮส สโตรเบล (Edward H. Strobel) ชาวอเมริกัน นายเวสเตนการ์ด (Westengard) ผู้ช่วยของสโตรเบล ทั้งสาม

๑ สมเด็จพระยาอัครราชกุมาร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ หน้า ๕๗

๒ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น เจ้าพระยาอภัยราชา

๓ ต่อมาได้เป็น พระยาถวัลยา.ไมตรีคนแรก

มารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั่วไป โดยเฉพาะ นายโรแล็ง จักเกอแม็งส์ หรือเจ้าพระยาอภัยราชานั้น ได้รับความยกย่องนับถือเป็นอันมาก ว่าเป็นที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่มีความสามารถมากที่สุดคนหนึ่ง และใฝ่ทำงานช่วยเหลือไทยเป็นอย่างคืดตลอดระยะเวลา ๗ ปีที่เขาดำรงตำแหน่งอยู่ ต่อมา ไทยได้เลือกฝรั่งเข้ารับราชการเป็นที่ปรึกษาในกระทรวงต่าง ๆ อีก เช่น ใน กระทรวงการคลัง กระทรวงยุติธรรม ฯลฯ และเลือกใช้อย่างระมัดระวังโดยคำนึงถึงประโยชน์มากที่สุด ทั้งระวางมิให้ก้าวก่ายในหน้าที่อย่างอื่นเลย

การดำเนินการแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย

นอกจากการจัดตั้งกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ การเลิกหาส เลิกโรงบ่อน ตลอดจนเปิดการค้าเสรีทางไปรษณีย์โทรเลขกับโลกภายนอก และกิจการที่สำคัญอื่น ๆ มากหลายแล้ว เรื่องระเบียบการศาลยุติธรรมก็ได้รับการเอาใจใส่อย่างมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า อุปสรรคสำคัญของความเจริญก้าวหน้าและการปกครองบ้านเมือง ก็คือสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและอำนาจศาลกงสุล ซึ่งประเทศไทยต้องยอมให้แก่ชาวต่างประเทศตั้งแต่ทำสนธิสัญญากับ เซอร์ จอห์น เบาริง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๔ เป็นต้นมา และได้กลายเป็นแบบฉบับให้ประเทศต่าง ๆ ในยุโรป รวมทั้งประเทศญี่ปุ่น ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติข้าง

สา เหตุสำคัญที่ไทยต้องยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชนชาติอังกฤษ เป็นชาติแรก ก็เนื่องมาจากระบบการศาลของไทย ซึ่งประเทศมหาอำนาจต่างว่า ยังป่าเถื่อนอยู่มาก ในชั้นแรก ฝ่ายไทยพิจารณาเห็นว่า ชาวต่างประเทศที่เข้ามา คัดค้านค่าขายและพำนักอยู่ในเมืองไทยมีเป็นจำนวนน้อย จึงไม่สู้เดือดร้อนนัก ครั้น

^๑ Vella, The Impact of the West on Government in Thailand,

ภายหลังต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จำนวนชาวต่างประเทศในเมืองไทยเพิ่มขึ้นมาก ถึงกระนั้น หากการยกเว้นไม่ต้องขึ้นศาลไทย จะจำกัดเฉพาะชาวต่างประเทศซึ่งได้ทำสนธิสัญญากับไทย ก็ยังเป็นเรื่องพอทนได้ แต่ยิ่งไปกว่านั้น ปรากฏว่าได้มีการตีความ "คนในบังคับ" ให้กว้างขวางบิดเบือนไปจากที่ตกลงกันไว้ตั้งแต่แรก โดยได้รวมเอาคนพื้นเมืองชาวอาเซีย ซึ่งเป็นพลเมืองของประเทศอาณานิคมของกษัตริย์ในชายขอบ ซึ่งเป็นการกระทำที่ปราศจากเหตุผลและความเป็นธรรม ทั้งยังชักนำให้บุคคลเหล่านั้นมีความรู้สึกแค้นเคืองไปว่า แมตทจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายไทยก็ไม่ต้องรับโทษภัยอันใด พฤติการณ์เช่นนี้ ก่อความกระทบกระเทือนให้แก่ประเทศไทยอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในเมื่อระเบียบการของศาลกงสุลแต่ละชาติก็ล้วนแตกต่างกัน ไม่มีหลักให้ขอเป็นที่เชื่อถือได้ว่า คนในบังคับชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ทำผิดนั้น จะได้รับการลงโทษสมควรแก่ความผิด กติกาที่เกิดขึ้นในศาลกงสุล ส่วนใหญ่ก็สืบเนื่องมาจาก "คนในบังคับ" ที่เป็นชาวอาเซียทั้งสิ้น

ในขณะที่ปริมาณ "คนในบังคับ" ต่างชาติทวีจำนวนขึ้น พร้อมกับปัญหายุ่งยากต่าง ๆ เกี่ยวกับคนเหล่านั้นเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ประเทศไทยจึงเริ่มตระหนักว่ากฎหมายของไทยจะนับถือก็ตามแต่จะมีความสำคัญเพียงใด ถ้ากระทบกระเทือนถึงคนในบังคับของประเทศมหาอำนาจยุโรปโดยตรงแล้ว กฎหมายจะนับนั้นจะไม่มีผลใช้บังคับได้เลย ถ้าประเทศเหล่านั้นไม่ให้ความยินยอม ต่อมาเมื่อชาวจีนซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทย หรือแม้แต่ชาวไทยเอง ขอเข้าเป็นคนในบังคับของชาติต่างประเทศบ้าง รัฐบาลไทยก็เริ่มรู้สึกถึงภาวะอันบีบคั้นของสิทธิสถานนอกอาณาเขต จึงศึกษาทางแก้ไขด้วยการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของไทยเสียใหม่ โดยทำ

๑ ดาวร โพรธิทอง ผู้แปล, "การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย" จาก Siam's Fight for Sovereignty ของ ดร.ฟรานซิส บี แชรบ (ใน, ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา, ๒๕๐๖) หน้า ๑๐๐.

ความคุ้นไปกับการปฏิรูปการปกครองประเทศในค่านอื่น ๆ เช่น ใ้เจ้าเนติบัญญัติ
 ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายจากต่างประเทศ เข้ามารับราชการหลายนาย และมีพระบรม
 ราชโองการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒)
 ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดร่างประมวลกฎหมายใหม่ตามแบบอารยประเทศ และ
 ดำเนินการปลดเปลื้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทีละน้อย ๆ ซึ่งกว่าจะเป็นผลสำเร็จ
 ใ้ถึงถิ่นเวลานานถึง ๘๐ ปี โดยใ้ดำเนินการเป็นขั้น ๆ ไป กล่าวคือในขั้นแรก
 ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๘๗๔ - ๑๙๐๕) เริ่มตั้งแต่สนธิสัญญา
 ฉะบับปี พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๔) ซึ่งไทยทำกับประเทศอังกฤษ ตามสนธิสัญญา
 ฉะบับนี้ ศาลไทยในภาคเหนือมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่คนในบังคับอังกฤษถูกฟ้อง
 ว่ากระทำความผิดฐานปล้น ไม่ว่าบุคคลเหล่านี้จะมีหนังสือเดินทาง แสดงว่าเป็นคนใน
 บังคับอังกฤษหรือไม่ก็ตาม สำหรับความผิดฐานอื่น ๆ ถ้าคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือ
 เดินทาง ศาลไทยไม่มีอำนาจเหนือบุคคลเหล่านั้น

ส่วนคดีแพ่ง ศาลไทยที่เชียงใหม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นใน
 ระหว่างคนไทยและคนบังคับอังกฤษ ที่ไม่มีหนังสือเดินทาง ในเขตจังหวัดเชียงใหม่
 ลำพูนและลำปาง แต่ไม่มีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทาง เว้นแต่
 บุคคลเหล่านั้นจะยินยอมอยู่ในอำนาจศาลไทย ส่วนคดีแพ่งที่คนอังกฤษพิพาทกันเอง
 ต้องส่งมาใ้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ เป็นผู้พิจารณาและพิพากษา

ต่อมา ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ไทยใ้ยกเลิก
 สนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๑๓ และใ้สนธิสัญญาฉบับใหม่ใ้แทน กำหนดใ้ตั้งศาลผสม
 ซึ่งใ้เรียกว่าศาลต่างประเทศชั้นที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรก^๒ มีอำนาจพิจารณา

^๑ หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ, "เอกราชในอารักขา" (ใน ที่ระลึกในการ
 เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา,
 พระนคร, ๒๕๐๖) หน้า ๘๒ - ๘๓

^๒ Luang Nathabanja, Extra-Territoriality in Siam (Bangkok:
 Bangkok Daily Mail, 1924) p. 253

พิพากษาคดีแพ่งและอาญา ซึ่งคนอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษ เกี่ยวข้อง เป็นคู่ความ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ศาลนี้ประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและ กงสุลอังกฤษ นั่งร่วมกันพิจารณา แคนกงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดี ซึ่งคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนอังกฤษ หรือซึ่งคนอังกฤษเป็นจำเลยไปจากศาลผสมนี้ได้ หากว่า ไม่พอใจคำพิพากษาของศาล เพื่อกงสุลอังกฤษจะได้พิจารณาพิพากษาด้วยเอง

นอกจากประเทศอังกฤษแล้ว ไทยได้ทำสนธิสัญญากับประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๔) กับประเทศเดนมาร์ก และอิตาลี ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) แตกต่างกันครั้งที่ประเทศทั้งสามนี้ ได้ตกลงให้ตั้งศาลคดีต่างประเทศ ขึ้นใหม่ในกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาคดีที่คนฝรั่งเศส อิตาลี หรือเดนมาร์กเกี่ยวข้อง เป็นคู่ความ

ส่วนเรื่องคนในบังคับซึ่งเป็นหนามยอกอกของรัฐบาลไทยนั้น ประจวบที่ อังกฤษเป็นชาติแรกที่ทำให้ความเห็นอกเห็นใจ โดยได้ตกลงทำสนธิสัญญากับไทย เพื่อกำหนดสิทธิการจดทะเบียนคนในบังคับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) มีหลักการสำคัญว่า คนในบังคับอังกฤษตลอดจนลูกและหลานซึ่งมิใช่ชาวเอเชียให้จดทะเบียนได้ ส่วนคนในบังคับอังกฤษซึ่งเป็นชาวเอเชียนั้นจดทะเบียนได้เพียงชั้นลูกเท่านั้น ถ้าถึงชั้นหลานให้ถือว่าเป็นคนไทยแล้ว

ปฏิญญาฉบับระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๖)

ความเคียดแค้นของไทยในเรื่อง "คนในบังคับ" ตางชาตินั้น นับเป็นเรื่อง ที่ควรแก่การเห็นใจอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในกรณีประเทศฝรั่งเศส กล่าวกันว่า เพียงชั่วระยะเวลา ๓ ปี จำนวนคนที่มาจดทะเบียนอยู่ในบังคับชาติฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นจาก ๒๐๐

๑ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติศาสตร์การทูตของไทย, หน้า ๔๙

เป็น ๓ หมื่นคน ซึ่งนับเป็นตัวเลขที่น่าหวั่นใจทีเดียว แต่ประเทศไทยปลอดภัยจากอันตรายที่จะมาจากฝรั่งเศสในตอนนี้ได้ ด้วยเหตุผล ๒ ประการ ประการแรกคือ พระปรีชาสามารถตลอดจนพระวิเทโศบายอันชาญฉลาดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงหลีกเลี่ยงและแก้ไขปัญหาย่างยากได้ อีกประการหนึ่งคือ การที่อังกฤษคัดลึนใจจะไม่ยอมมีพรมแดนร่วมกับฝรั่งเศส ทั้งไม่ปรารถนาจะเห็นประเทศไทยต้องตกเข้าไปอยู่ในอิทธิพลของประเทศนั้น เพราะจะเป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อความรุ่งเรืองทางการค้าของคน อังกฤษจึงยื่นมือเข้าเกี่ยวข้องกับ และได้ริ่ฟื้นความคิดที่จะถือเอาประเทศไทยเป็น "ดินแดนกันกระหนบ" ดังที่เคยเจรจากันมาก่อนหน้านั้น ในที่สุด เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) ก็ได้มีการลงนามในปฏิญญาเพื่อประกันความเป็นกลางของประเทศไทย ระหว่างลอร์ด ซอลส์เบอรี (Lord Salisbury) ของอังกฤษฝ่ายหนึ่ง กับนายเคอคูร์แซล (M. de Courcel) ของฝรั่งเศสอีกฝ่ายหนึ่ง มีกำหนดทั้งสิ้น ๖ มาตรา ๓ มาตราแรกเป็นข้อความเกี่ยวกับประเทศไทยดังจะสรุปใจความสำคัญโดยย่อ ๆ คือ

๑. ทั้งสองประเทศให้สัญญาต่อกันว่า จะไม่ส่งกองทหารเข้ามาในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ว่าในกรณีใด ๆ รวมทั้งการส่งทหารเข้าไปภายในเขต ๒๕ ก.ม. ของดินแดนดังกล่าว ตลอดจนการส่งเรือรบเข้าไปในแม่น้ำโขง และจะไม่ขออภิสิทธิ์จากไทยเป็นพิเศษมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

๒. ทั้งสองชาติจะธำรงไว้ซึ่งเอกราชของประเทศไทย และจะไม่ทำความตกลงอย่างหนึ่งอย่างใดกับมหาอำนาจชาติที่ ๓ เพื่อฉวยผลประโยชน์ซึ่งตนถูกจำกัดลงโดยความตกลงนี้

๓. อังกฤษและฝรั่งเศสยอมรับว่า แม่น้ำโขงเป็นขอบเขตแห่งอิทธิพลระหว่างประเทศทั้งสอง

สรุปใจความสำคัญของข้อตกลงนี้คือ ฝรั่งเศสและอังกฤษจะไม่ละเมิดอธิปไตยของไทย เว้นแต่จะได้รับความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งหากพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปแล้ว จะเห็นได้ว่าปฏิญญานี้หาได้เป็นหลักประกันเอกราชของไทยไม่ เพราะยอมมีนัยว่า หากสองมหาอำนาจตกลงกันได้แล้ว จะละเมิดอธิปไตยของไทยเสียเมื่อใดก็ได้

หลังจากนั้น ได้มีเหตุการณ์ซึ่งชักจูงให้อังกฤษเพิ่มความสนใจต่อดินแดนทางภาคใต้ของไทยมากขึ้นหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอิทธิพลของเยอรมันในประเทศไทย ซึ่งเป็นสิ่งคุกคามสวัสดิภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษ เริ่มตั้งแต่สัมพันธภาพระหว่างเยอรมันกับไทยซึ่งทวีความสนิทสนมขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงกับมีการตั้งสถานทูตเยอรมันในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ. ๑๘๘๘) ต่อมา นายคลาร์ก (Mr. Clarke) ผู้สื่อข่าวพิเศษของอังกฤษในกรุงเทพฯ ได้แจ้งข่าวเรื่องการติดต่อระหว่างเยอรมันกับไทย โดยอ้างข่าวในหนังสือพิมพ์ แสตนดาร์ด (Standard) ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ (ค.ศ. ๑๘๙๐) พูดถึงการเจรจาอย่างลับ ๆ ของเยอรมันเพื่อขอเช่าดินแดนในคาบสมุทรมลายูเหนืออ่าวเบงกอล ซึ่งคลาร์กเชื่อว่าคงจะอยู่ห่างจาก เกาะปีนังโดยทางเรือไฟประมาณ ๒ - ๓ ชั่วโมง เยอรมันตั้งใจจะใช้สถานี่นี้เป็นสถานีเก็บถ่านหินและศูนย์กลางการค้าซึ่งกำลังขยายตัวมายังประเทศไทย และดินแดนทางตะวันออก ^๒ แครัฐบาลไทยปฏิเสธข่าวลือนี้ และกล่าวว่าตนคอยของข่าวลือเนื่องมาจากความริษยาของพม่าอังกฤษ ที่มีต่อพม่าเยอรมัน

^๑ Pensri Suvanij, La Politique Anglaise vis-a-vis Les Relations Franco - Thaies De 1896 - 1904, (Mémoire présenté à la Sorbonne, 1955)

^๒ Somsakdi Xuto, British Foreign Policy Towards Siam 1890 - 1900, p. 68

ไม่เพียงแต่ความก้าวหน้าของเยอรมันจะบังความตื่นตัวให้แก่อังกฤษเท่านั้น แม้ฝรั่งเศสเองก็มีที่หาไม่มาไว้วางใจนักในเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๓๗ (ค.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๘๙๔) มีข่าวว่าฝรั่งเศสเรียกร้องจะขอชุกคอคอคกระชั้นมาอีก ทำให้อังกฤษตกใจมาก เพราะไม่ประสงค์จะให้ฝรั่งเศสเข้ามาแทรกแซงในประเทศไทย โดยเกรงว่าจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตนซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก อังกฤษจึงเตือนไทยมิให้ยกสัมปทานให้แก่ชาติยุโรปชาติใดชาติหนึ่งโดยไม่ปรึกษาอังกฤษก่อน นอกจากฝรั่งเศสแล้ว รัสเซียเป็นอีกประเทศหนึ่งที่สนใจในแหลมมลายู จนถึงกับคิดจะขอสัมปทานบนเกาะภูเก็ต หรือที่ใดที่หนึ่งไกล ๆ กันนั้นคงสถานีถ่านหิน ดังนั้นตลอดระยะเวลาดังกล่าวนี้ อังกฤษจึงมีความวิตกกังวล เกรงการแทรกแซงของชาติมหาอำนาจยุโรปในภาคพื้นส่วนนี้

อนุสัญญาฉบับระหว่างอังกฤษ - ไทย พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗)

ปฏิญญาฉบับระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นเพียงหลักประกันความปลอดภัยของดินแดนส่วนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด มีประชากรหนาแน่นที่สุดและสำคัญที่สุดของไทย ซึ่งอังกฤษมีส่วนรับผิดชอบอยู่ไม่น้อย แต่อาณาเขตนอกเหนือจากนี้ไป ยังคงอยู่ในอำนาจอธิปไตยของไทย ดังนั้น จึงไม่อาจห้ามไทยมิให้ทำการรักษาไว้ซึ่งสิทธิของตน ในการที่จะให้สิทธิพิเศษหรือยกสัมปทานในดินแดนดังกล่าวแล้วแก่มหาอำนาจที่สาม อังกฤษเกรงว่าไทยคงไม่อาจต่อต้านการแทรกแซงใด ๆ จากต่างประเทศ ซึ่งจะมาในรูปการลงทุนทางการค้า ยิ่งกว่านั้น ถึงแม้ไทยจะอ้างสิทธิเหนือดินแดนส่วนใหญ่ในแหลมมลายู แต่ในบางครั้ง เจ้าเมืองเหล่านั้นก็ปฏิเสธไม่รับรู้อำนาจของไทย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีทางเป็นไปได้ว่า ต่อไปภายหน้า เจ้าผู้ครองเหล่านั้นอาจถูกชักจูงให้เปิดสัมพันธภาพโดยตรงกับรัฐบาลต่างชาติเพื่อจัดตั้งท่าเรือ สถานีถ่านหิน หรือขอเช่าดินแดนเพื่อลงทุนทางการค้า ซึ่งต่อไปก็จะหันเหจุดประสงค์เป็นการเข้าแทรกแซงในแหลมมลายู

ด้วยเหตุนี้เอง ซอลส์ เบอรี จึงหึ่งเสียง เคอ บันเซน (De Bunsen) หูอังกฤษในกรุงเทพฯ อย่างลับ ๆ ว่า รัฐบาลไทยจะเต็มใจทำสัญญากับอังกฤษใน อันที่จะไม่ยกดินแดนใด ๆ ในแหลมมลายูให้แก่ต่างชาติ โดยปราศจากการเห็นชอบ ของอังกฤษหรือไม่ เคอ บันเซน ตอบไปว่า เขาเชื่อว่ารัฐบาลไทยจะเต็มใจยอมรับข้อเสนอนี้ เพราะไทยเองก็ตกใจต่อวาทะของ เซอร์ สมิท (Sir C. Clementi Smith) ขาดวงนอกราชการของสเตรทเซทเคอลแมนส์ ที่แนะนำให้มีการรวมรัฐ มลายูของไทยเข้ากับมลายูของอังกฤษ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ นายแซนเดอร์สัน (Mr. T. Sanderson) กล่าวว่า ข้อตกลงที่จะจัดทำขึ้นนั้น จะทำให้ดินแดนทางภาคตะวันตกของไทยมีความมั่นคง ซึ่งจะเป็นการดียิ่งกว่าข้อตกลง ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เสียอีก

แท้จริงนั้น ปัญหาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ (ค.ศ. ๑๘๙๑) แต่ถูกพิจารณาเป็นการไร้ประโยชน์ที่จะร้องขอต่อรัฐบาลไทย เช่นนั้น จนกว่ารัฐบาลอังกฤษจะเตรียมยกบางอย่างของตนให้เป็นการตอบแทน กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้หึ่งความเห็นของกระทรวงอาณานิคมว่า รัฐบาลอังกฤษควรจะยอมรับอำนาจอธิปไตยของไทยเหนือกลันตัน ตรังกานู และ ไทรบุรีอย่างแน่นอนลงไปหรือไม่ เพราะสิ่งเหล่านี้นับเป็นเรื่องสำคัญต่อการที่จะ ยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลไทย ซอลส์ เบอรี ได้กล่าวในจดหมายที่มีไปถึงแชมเบอร์เลน (Chamberlain) ว่า เขาพร้อมที่จะเสนอร่างอนุสัญญาต่อไปยังหูอังกฤษใน กรุงเทพฯ และผลของสัญญานี้จะทำให้อังกฤษเกิดความจำเป็นที่จะต้องยอมรับสิทธิ ของไทยเหนือกลันตัน ตรังกานู . ไม่ว่าอังกฤษจะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม

✓ ในวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ก็มีการร่างอนุสัญญาขึ้น ประกอบด้วยข้อสำคัญ ๓ ข้อ มีใจความว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงสัญญาว่าจะไม่ยก

F.O. 17/1293, Telegram, from De Bunsen to Salisbury,

Jan. 25, 1896.

ดินแดนหรือสิทธิถวายเป็นเจ้าประเทศราชของตน เทียบดินแดนทางตอนใต้ของเมือง
บางสะพาน ให้แก่มหาอำนาจใด ๆ นอกจากอังกฤษ ส่วนรัฐบาลอังกฤษก็สัญญาว่า
จะให้ความสนับสนุนพระเจ้าแผ่นดินสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ ของ
มหาอำนาจที่ ๓ ที่จะเข้าแทรกแซงในดินแดนดังกล่าว พระเจ้าแผ่นดินสยามทรง
สัญญาว่าจะไม่ยก ผนวก หรือขออนุญาโตมหาอำนาจที่ ๓ เข้ามามีสิทธิภายในเขต
จำกัดนี้ โดยปราศจากความยินยอมอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรจากรัฐบาลอังกฤษ

เมื่อ เคอ บันเซน นำร่างอนุสัญญาเสนอต่อรัฐบาลไทยแล้ว เขาสังเกต
เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการ
ต่างประเทศไทยทรงมีท่าทีพอพระทัย เขาได้กล่าวเน้นว่า อนุสัญญานี้มีจุดมุ่งหมาย
ที่จะรักษาความมั่นคงของประเทศไทยเหนือดินแดนนอกเหนือชอกกอล ปี พ.ศ. ๒๔๓๕
นายซักเกอแมงส์ (Rolin Jacquemyns) ที่ปรึกษาทั่วไปของรัฐบาลไทยก็เห็นด้วย
กับความคิดของรัฐบาลอังกฤษ/ เพียงแต่เสนอให้แก้ไขเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย โดยขอให้
อังกฤษให้คำรับประกันว่า ดินแดนที่เสนอนั้นจะต้องไม่ได้รับการครอบครองจาก
ชาติใดแม้แต่อังกฤษเอง แต่ เคอ บันเซน สำทับว่า ข้อเสนอนี้เท่ากับเป็นการ
แสดงความสงสัยในเจตนาของอังกฤษ จึงขอให้เลิกลุ่มความคิดเสีย

การเจรจามีไต่ถามไปอย่างน่าพิงพอใจดังที่คิดไว้ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวไม่สู้จะทรงพอพระทัยในหลักการของอนุสัญญา ทรงเสนอว่า ประการ
แรก ควรอ้างถึงปฏิญญาปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ประการที่ ๒ ควรลดข้อความลงเหลือ
๒ มาตรา เนื่องจากความสำคัญพดเพียงแค่นั้น ประการที่ ๓ ให้ใช้คำ "สิทธิ
พิเศษหรือความได้เปรียบ" (special privilege or advantage) แทนคำ "สิทธิแต่
เพียงผู้เดียว" (exclusive rights) ประการสุดท้ายให้จัดทำพิธีสาร (Protocol)
ผูกมัดรัฐบาลทั้งสองให้ยอมรับอนุญาโตตุลาการ ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้น เกี่ยว
กับการตีความหรือการดำเนินการของสนธิสัญญา ภายหลังจากวิธีอื่น ๆ ถูกนำมาใช้
หมดแล้ว

การที่รัฐบาลไทยมีข้อขัดข้อง เช่นนี้ ก็เพื่อจะป้องกันฝรั่งเศส ซึ่งอาจจะคิดว่า อังกฤษกำลังใช้ความพยายามเพื่อให้ได้รับสิทธิผูกขาดทางการค้าในแหลมมลายู และจะเป็นสาเหตุให้ฝรั่งเศสใช้ความพยายามเพื่อสิทธิอย่างเดียวกัน ทางดินแดนตอน ตะวันตกของอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น ไทยก็จะต้องยอม ให้สิทธิพิเศษแก่ฝรั่งเศสโดยปราศจากสิ่งตอบแทน เพราะฝรั่งเศสย่อมรู้ตัวดีว่าจะ ไม่มีชาติอื่นใดนอกจากตน ที่จะพิพาทกับไทย เพื่อเป็น เจ้าของดินแดนอันวางแปลานี้ เพราะฉะนั้น ฝรั่งเศสจึงสามารถให้คำมั่นว่าจะสนับสนุนไทยให้พ้นจากการรุกราน ของมหาอำนาจที่ ๓ ได้เช่นเดียวกับอังกฤษเหมือนกัน

ร่างสัญญาที่ได้รับการแก้ไขใหม่ของไทยถูกส่งไปให้ เดอ บันเซน มีการ แก้วสีใหม่ ใช้ "สยามสัญญาจะไม่ยกดินแดนตั้งกล่าวให้แก่มหาอำนาจอื่นใด" แทน คำว่า "ให้แก่มหาอำนาจอื่นใดนอกจากอังกฤษ" รวมทั้งคำ "เจ้าประเทศราช" ก็ให้ใช้คำว่า "อธิปไตย" แทน ถ้อยคำที่แก้ไขใหม่นี้ ไทยเชื่อว่าจะเป็นการป้องกัน มิให้ฝรั่งเศสเกิดความระแวงว่า อังกฤษกำลังกระทำการบีบรัดดินแดนทางตอน เหนือของแหลมมลายู เพราะถ้าฝรั่งเศสเกิดสงสัยเช่นนั้น ฝรั่งเศสก็จะคอยโต้ ควบการขอมีส่วนเท่าเทียมอังกฤษในมณฑลทางตะวันออกของไทย

ทั้งกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงอาณานิคมอังกฤษต่างเห็นด้วย กับเหตุผลของไทย อังกฤษมิได้คิดถึงความคลุมเคลือเป็น ๒ นัยของคำ "ให้ มหาอำนาจอื่นใด" คราวใดที่ยังมีข้อความว่า "โดยปราศจากความเห็นชอบของ รัฐบาลอังกฤษ" รับประกันอยู่ อย่างไรก็ตาม อังกฤษยังต้องการให้มี ๓ มาตรา คงเดิม ต่อจากนั้น ร่างที่แก้ไขใหม่ก็ถูกส่งกลับไปยังรัฐบาลไทย ปรากฏว่าได้รับ การต้อนรับอย่างกระตือรือร้น แต่โดยเหตุที่จำต้องรักษาไว้เป็นความลับ ดังนั้น ไทยจึงเห็นควรให้ดำเนินการเจรจาต่อไปที่กรุงลอนดอนมากกว่าที่กรุงเทพฯ

แต่ ๒ เดือนผ่านไป โดยกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษมิได้รับข่าว คืบหน้าจากรัฐบาลไทย ในเวลาเดียวกัน กำหนดการเสด็จประพาสยุโรปของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยก็กระชั้นเข้ามาทุกที พร้อมกันนั้น

เกิดมีข่าวลือหนาหูในสถานกงสุลอังกฤษว่า รัฐบาลไทยปรารถนาจะบดการเจรจา
 ไปให้พ้นตัว หรือมิฉะนั้นก็ให้รอจนกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จถึงกรุง
 ลอนดอน สมเด็จพระยาเทวะวงษ์วโรปการทรงอ้างอนุสัญญาสร้างทางรถไฟ
 ระหว่างจีน - รัสเซีย และทรงเกรงไปว่า อนุสัญญาฉบับนี้ อาจทำให้ไทยต้องตก
 เป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ สภาพการณ์เช่นนี้ ก่อความวิตกกังวลให้แก่
 อังกฤษ ซอดส เบอรี จึงสั่งนายอาร์เชอร์ (Archer) ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ
 เวลานั้น ให้มีบัญชาบังคับรัฐบาลไทยให้ตกลงทำอนุสัญญาก่อนการเสด็จประพาสยุโรป
 อย่างไม่ก็ถาม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรง
 แสดงให้เห็นที่ประจักษ์ว่า พระองค์มิได้ทรงคิดจะถ่วงเวลาการเจรจาเลย แต่ทรง
 ประสงค์จะให้มีการอธิบายเพิ่มเติมในมาตราที่ ๓ ทรงอ้างว่า มาตรานี้จะไปขัดแย้ง
 กับบทกำหนดในสนธิสัญญาที่ไค้กระทำไว้กับมหาอำนาจต่างชาติ ซึ่งบ่งไว่ว่าให้ชาติ
 ต่าง ๆ เหล่านั้นมีสิทธิที่จะทำเหมืองแร่ได้ภายในที่สมควร นอกจากนั้น
 ยังมีกว่าควยเหมืองแร่ฉบับใหม่ ซึ่งเพิ่งออกเมื่อเร็ว ๆ นี้ ประกาศให้ใบอนุญาต
 ในการทำเหมืองซึ่งเป็นขบวนการไทยในอนาคต ควยเหตุนี้ ไทยจึงอยากจำกัด
 มาตราที่ ๓ ให้แคบเข้า โดยให้เจาะจงเฉพาะกรณีการให้สัมปทานอย่างใหญ่ ๆ
 เท่านั้น แต่อังกฤษพิจารณาว่าจะเป็นการยุ่งเหยิง เพราะความเห็นของอังกฤษ
 กับไทยในเรื่องนี้อาจไม่ตรงกันก็ได้ กล่าวคือ ในขณะที่ไทยคิดว่าเป็นสัมปทานเล็ก ๆ
 และอนุญาตไปโดยปราศจากการรู้เห็นของทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ อังกฤษก็อาจจะ
 พิจารณาว่าเป็นสัมปทานอย่างใหญ่ก็ได้ ควยเหตุนี้ อังกฤษจึงลงความเห็นวามตรา
 นี้ควรจะคลุมไปถึงการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นชนิดใหญ่หรือ
 เล็ก สมเด็จพระยาเทวะวงษ์วโรปการ จึงทรงแย้งว่า ถ้าเช่นนั้น หากไทยปฏิเสธการ

letter

F.O. 69/186, from Archer to Salisbury, March 15, 1897.

ให้สัมปทานในแหลมมลายูแก่ชาวต่างชาติตามอนุสัญญา หรือตามกฎหมายเหมืองแร่ แล้ว ไทยก็คงไม่อาจดำรงตนอยู่ต่อไปอีกได้ สำหรับข้อนี้ อังกฤษได้รับประกัน โดยจะเสริมที่คองทายของมาครานั้นว่า "รัฐบาลอังกฤษสัญญาว่าจะสนับสนุนพระเจ้าแผ่นดินสยามในการปฏิบัติให้เป็นไปตามมาครานั้น" ดังนั้น จึงได้มีการลงนามในอนุสัญญา เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) ก่อนหน้าการเสด็จประพาสยุโรปเพียงเล็กน้อย ระหว่าง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศไทย กับนายวิลเลียม อาร์เชอร์ (William Archer) ทูตอังกฤษประจำไทย ดังมีข้อความต่อไปนี้ :-

มาตราที่ ๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่า จะไม่ยกเลิกสิทธิใด ๆ เหนือดินแดน หรือเกาะที่อยู่ทางตอนใต้ของเมืองบางตะพาน หรือ โชนสิทธิและดินแดนดังกล่าว ให้เป็นของต่างประเทศแก่มหาอำนาจหนึ่งมหาอำนาจใด

มาตราที่ ๒ สมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษทรงรับสัญญาในส่วนอังกฤษว่า จะอุดหนุนสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ จากมหาอำนาจที่ ๓ ซึ่งจะแสวงหาอาณานิคม หรือเข้าไปตั้งอิทธิพลของตน หรือคุ้มครองป้องกันในดินแดน หรือที่เกาะทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

มาตราที่ ๓ สมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษได้ทรงรับสัญญาไว้ตามข้อที่กล่าวมาก่อนแล้วว่า จะอุดหนุนสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามในการต่อต้านความพยายามอย่างหนึ่งอย่างใดของมหาอำนาจที่ ๓ ที่จะเข้าไปแสวงหาอาณานิคม หรือเพื่อจะเข้าไปตั้งอิทธิพล หรืออำนาจอารักขาในดินแดนหนึ่งดินแดนใด หรือเกาะแห่งหนึ่งแห่งใดดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่าจะไม่อนุญาต ยก หรือยอมให้มีสิทธิพิเศษหรือผลประโยชน์เป็นการผูกขาดทำได้ฝ่ายเดียว ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ดินหรือการค้าขายอย่างใด ๆ ภายในเขตจำกัด

๑ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองกำเนิคนพคุณ

ตั้งไต่ถามมาแล้วนั้นไม่ว่าแก่รัฐบาลหรือคนในบังคับของมหาอำนาจที่ ๓ โดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาลอังกฤษ

ตั้งแต่เริ่มต้นการเจรจา กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษและรัฐบาลไทยต่างพยายามช่วยกันรักษาอนุสัญญาไว้ เป็นความลับ เพราะมีใจความเป็นการต่อต้านเยอรมัน และเป็นเชิงท้าทายฝรั่งเศส ซึ่งย่อมเป็นการแน่นอนว่า ถ้าล่วงรู้ไปถึงประเทศทั้งสอง ก็ย่อมจะเกิดความยุ่งยากอีกมิใช่น้อย แม้แต่รัฐบาลของเสอร์-เชทเชลแมนเองก็ได้รับทราบแต่เพียงว่า รัฐบาลอังกฤษได้คำรับประกันจากรัฐบาลไทยเกี่ยวกับรัฐมลายู ซึ่งเป็นที่พอใจของรัฐบาลอังกฤษแล้ว

อย่างไรก็ดี อนุสัญญาดังกล่าวนั้น นำความพึงพอใจมาใหญ่แก่ทั้งสองฝ่ายเป็นอันมาก รัฐบาลไทยพอใจเพราะสิทธิความเป็นเจ้าประเทศราชของไทยเหนือรัฐมลายูไม่เป็นปัญหาอีกต่อไป เรสซิเดนต์-เจเนอรัล (Resident-General) ของสหพันธรัฐมลายูถูกเตือนมิให้ "...กระทำการสิ่งใดซึ่งจะทำให้รัฐบาลสยามตีความหมายว่าเป็นการสงสัยในสิทธิของสยาม และรัฐที่เป็นปัญหา" ^๒ สำหรับอังกฤษเองนั้นก็ได้รับผลประโยชน์มากทั้งในทางการค้าและการเมือง อนุสัญญานี้เปรียบเสมือนข้อเพิ่มเติมอย่างสำคัญของอนุสัญญาระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๓๕ และทำให้ความหวาดกลัวการแทรกแซงจากต่างชาติสงบลงไป

แต่ความพอใจนี้มีอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ปรากฏว่า ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มมา ปัญหาอันเกิดจากการตีความในสนธิสัญญาถึเริ่มขึ้น เป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งจนถึงกับต้องมีการเจรจากันบ่อยครั้งระหว่างรัฐบาลทั้ง ๒ ฝ่าย รัฐบาล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ British and Foreign States Papers, Vol. 102, pp. 124 - 125.

^๒ F.O. 422/47, from Chamberlain to Mitchell, May 5, 1897.

"the Resident-General...was warned against taking any action which could in any way be construed by the Siamese Government as throwing doubts on the rights of Siam and the States in question."

ไทยต้องประสบความลำบากใจในเรื่องการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติ ซึ่งมีสิทธิของตนอยู่ตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญา อีกประการหนึ่งระบบการให้สัมปทานที่ปฏิบัติกันอยู่ในเวลานั้น ก็ไม่สู้จะสอดคล้องกับอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๐ มากนัก และเนื่องจาก เจ้าเมืองมลายูยังคงมีอำนาจที่จะให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติได้ก่อนที่จะส่งใบสัมปทานนั้นมาให้รัฐบาลไทยรับรองอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง วิธีนี้มิได้ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลไทย ซึ่งมีนโยบายที่จะกระชับการปกครอง การควบคุม และรวบรวมรายได้จากรัฐต่าง ๆ ในมลายูให้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน เซอร์ แฟรงค์ สเวทเทนแฮมกล่าวว่า

"ข้าราชการสยามจะไม่ชอบ และคัดค้านสัมปทานที่ได้รับโดยตรงจากเจ้านครหรือหัวหน้าชาวมลายู ประการแรกเพราะสยามคิดว่าเป็นการทำให้การควบคุมของตนอ่อนไป ประการที่ ๒ เพราะสยามไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากการให้สัมปทานนั้น"

วิธีการที่เจ้าเมืองมลายูมีอำนาจในการให้สัมปทานนี้ มิใช่รัฐบาลไทยจะไม่พอใจแต่ฝ่ายเดียว ปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษ ซึ่งมีนโยบายกีดกันการลงทุนจากภายนอกโดยสิ้นเชิง ก็เป็นอีกฝ่ายหนึ่งที่คัดค้านมาก โดยที่อังกฤษพิจารณาเห็นว่าวิธีการดังกล่าว ย่อมจะเป็นช่องทางอันตรายต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ เพราะหากเป็นเช่นนั้นจริง บริษัทต่างประเทศอื่น ๆ ที่ได้รับสัมปทานโดยตรงจากเจ้าเมืองมลายู อาจจะไม่คิดเห็นว่าคุณมีความผูกพันหรือมีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องไปขอคำรับรองขอตกลงเหล่านั้นจากรัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่ง คราวเท่าที่อำนาจของ

F.O. 422/53, from Swettenham to Archer, July 13, 1900.

"Siamese officials will dislike and oppose a concession obtained straight from a Malay Ruler or Chief: firstly, because they think it weakens their control, and, secondly, because they have no opportunity of deriving any benefit from the grant of it."

ไทยเมื่อรัฐมลายูเหล่านี้ยังมีใ้มีการ รับรองจากมหาอำนาจอื่นใดนอกจากอังกฤษ
คั้งนั้นอังกฤษจึงพยายาม เร่งรัดให้ไทยจำกัดการให้สัมปทาน ให้อยู่ในหมู่นอังกฤษ
เพียงชาติเดียว

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ปัญหาการให้สัมปทานเป็นเรื่องยุ่งยากต่อรัฐบาล
ไทยมิใช่น้อย แทนที่จุดประสงค์ในการทำอนุสัญญาจะมุ่งหมายแต่ เรื่องการ เมืองเพียง
เรื่องเดียว แต่กลับถูกถ้อยเสมือนขอตกลงทางการค้าควย ขอเสนอแนะของอังกฤษ
ยอมหมายถึงการปิดประตูต่อชาวต่างชาติในแหลมมลายู และยอมเป็นการแสดง เจต
จำนงออกมาอย่างชัดแจ้ง ในอันที่จะสงวนการลงทุนไว้ให้แกชาตอังกฤษชาติเดียว

กล่าวโดยสรุป อนุสัญญานี้ นับเป็นความสำเร็จอันงดงามสำหรับชาวอังกฤษ
เพราะในระหว่างที่อนุสัญญายังมีผลใช้บังคับอยู่นั้น ปรากฏว่าสัมปทานใหญ่ ๆ ที่รัฐบาล
ไทยได้ให้แกชาวต่างชาติตกอยู่ในมือของชนอังกฤษเพียงชาติเดียว แต่สวนรัฐบาล
ไทยนั้น อนุสัญญานี้กลับทำให้ตกอยู่ในฐานะลำบาก เนื่องจากต้องพยายามหาขอ
แก่ตัวทุกวิถีทาง เพื่อถ่วงเวลาการให้สัมปทานที่ชาติอื่น ๆ ร้องขอมา และบางครั้ง
ก็สิ้นสุดลงโดยการตอบปฏิเสธไปตรง ๆ ในขณะเดียวกัน ไทยก็ต้องเสียดอกการ
ถูกประท้วง ตลอดจนการถูกกล่าวหาว่า ไม่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับข้อกำหนดที่ระบุ
ไว้ในสนธิสัญญา

สำหรับเหตุการณ์ในหัวเมืองมลายูของไทยนั้น ปรากฏเค้าของความยุ่งยาก
อยู่ทั่วไป การปรับปรุงและปฏิรูปการปกครองในรัชกาลนี้ โดยวิธีการโย่งอำนาจ
เขาสู่ศูนย์กลาง เริ่มไม่เป็นที่พอใจของเจ้าเมืองมลายูบางคนซึ่งเคยต่อกรมีอิสระ
ในการปกครองตนเองมานาน อีกประการหนึ่ง ชำราชการไทยที่มีความสามารถ
อย่างแท้จริง เช่น พระยาสุโขทัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลสงขลา ซึ่งมีหน้าที่
ปกครองดูแลหัวเมืองมลายูโดยทั่วไปก็มิ่น้อยตัว ชำราชการชั้นรอง ๆ ลงมาก็มัก
ไม่สามารถ ชำยังไม่รู้ภาษามลายูและประเพณีอิสลามเพียงพอ จึงมักมีเรื่องขัดกัน
กับชาวพื้นเมืองบอย ๆ เจ้าเมืองมลายูถือศาสนาอิสลามจึงไม่พอใจพิธีคัมมน้ำพระ
พิพัฒน์ลัศยา ซึ่งทำพิธีพุทธศาสนา หรือการที่ไทยใช้ชาวมลายูในพิธีแห่ทางศาสนา

พุทธ เหตุการณ์เช่นนี้ชักนำให้เจ้าเมืองบางคนเอาใจออกห่างจากฝ่ายไทย ก็จึงเห็นได้จากกรณีของเจ้าเมืองในมณฑลปัตตานี ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ราชามัตตานีไครองขอมาทงลิ่งคโปร๋ขอขึ้นกับอังกฤษ โดยอ้างเหตุผลว่าไม่พอใจ การปกครองของไทยที่กวดขันมากขึ้น เช่น มีข้าราชการไทยมาทำหน้าที่เก็บภาษี ควบคุมการคลังและการศาลในบ้านเมืองของตน ในปีรุ่งขึ้น (ค.ศ. ๑๘๙๙) เจ้าเมืองสาขบุรีก็มาขอความรักจากอังกฤษอีก แต่ข้าหลวงลิ่งคโปร๋ตลอดจนเรลิตเคนต-เบเนรลของสหพันธรัฐมลายู ใ้รับคำสั่งจากกระทรวงอาณานิคม อังกฤษมิให้เข้าเกี่ยวข้องกับหัวเมืองมลายูของไทย จึงแสรงทำเพิกเฉยต่อคำ เรียกร้องนั้นเสีย

อย่างไรก็ตาม ในไม่ช้าได้มีเหตุการณ์ ซึ่งทำให้รัฐบาลอังกฤษตระหนักถึง ความจำเป็นในการที่จะต้อง เข้าแทรกแซงในรัฐมลายูเหล่านั้น กล่าวคือในระยะ เวลาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๗ - ๑๘๙๙) นั้นเป็นเวลาที่มี การให้เขาสัมปทานกันมาก ชาตินิหาอำนาจต่าง ๆ ในยุโรปต่างก็แข่งขันกัน เขา สัมปทานในเมืองจีน เยอรมันได้อาวเกี่ยวเจ้า (Kiao Chow) รัสเชียยึดครอง ปอร์ต อาเธอร์ (Port Arthur) และเขตติดต่อกับตาเลียนวัน (Talien Wan) ฝรั่งเศสได้กวางเจา (Kwangchowan) อังกฤษได้ ไว ไฮ ไว (Wei-Hai-Wei) และ ^{ดินแดนในมลายู} เกาลูน นอกจากนั้น ต่างก็สร้างทางรถไฟ ทำเหมืองแร่แข่งขันกันในเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) เยอรมันซื้อหมู่เกาะในมหาสมุทรปาซิฟิก จากสเปน ได้แก่ เกาะคาโรไลน์ (Caroline) เกาะฟิลิว (Pelew) และ เกาะมารีอานน (Marianne) สหรัฐอเมริกาก็เริ่มเป็นประเทศมหาอำนาจ มีผล ประโยชน์ในภาคพื้นส่วนนี้ โดยได้หมู่เกาะฟิลิปปินส์ไปในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) และในปีต่อมา ก็ได้เกาะกวม (Guam) เกาะฮาวาย (Hawaii) และ

^๑ Azizah Binti Abbas, "Kedah-Siam-Britain Relations 1905 - 1923" Unpublished Academic Exercise (The Univ. of Malaya: Singapore, 1960). p. 5

ซามัว (Samoa)

ควยเทศที่เยอรมันเป็นชาติที่เริ่มออกแสวงหาอาณานิคมช้ากว่าชาติอื่น ๆ จึงพยายามหาโอกาสขยายจักรวรรดิและการค้าของตนตลอดมา ยิ่งกว่านั้นยังมีท่าทีว่าจะสร้างทัพเรือแข่งขันกับอังกฤษ แต่อุปสรรคคืออยู่ที่ไม่มีสถานีถ่านหินหรือฐานทัพอยู่ตามสวนต่าง ๆ ของโลกเช่นอังกฤษ ควยเทศนี้ จักรพรรดิไกเซอร์ วิลเฮล์มที่ II (Kaiser William II) จึงทรงพยายามค้นหาที่ตั้งอันเหมาะสมตามเส้นทางทะเลที่สำคัญ ๆ ดังนั้น เกาะทางทิศตะวันตกนอกฝั่งปีนังจึงไม่รอดพ้นจากความสังเกตของรัฐบาลเยอรมันไปได้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๘๙๙ - ๑๙๐๐) เยอรมันได้แสดงความเอาใจใส่ต่อเกาะบูลิลังกาวิ (Pulo Langkawi) ของรายาไทรบุรี และเมื่อใดทราบว่ารายาไทรบุรีกำลังมีหนี้สินมาก เห็นเป็นโอกาสดี บริษัทเยอรมันหลักฐานคือบริษัทหนึ่งในปีนังและสิงคโปร์ คือ บริษัท เบห์น เมเยอร์ (Behn Meyer & Co.) จึงขออนุญาตผ่านรายาไทรบุรีไปยังกรุงเทพฯ ขอเช่าเกาะลังกาวิ โดยตั้งใจจะใช้เป็นสถานีถ่านหิน และเมืองท่าทำการค้าซึ่งกำลังขยายตัวขึ้นทางตะวันออก ครั้นได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทย ทูตเยอรมันในกรุงเทพฯ ก็ขอคำอธิบายเหตุผล และได้รับรองว่าไม่มีจุดประสงค์ทางการ เมืองแอมแปงอยู่เบื้องหลังการขอครั้งนี้เลย ทั้งจะขอเช่าเพียง ๒๐ ปีเท่านั้น แม้กระนั้นก็ยังมิได้รับความยินยอมจากรัฐบาลไทย นอกจากเยอรมันแล้ว มีชาววาริสเซียก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ต้องการจะเช่าที่ตั้งทำสถานีถ่านหินในแหลมมลายู โดยในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๐)

^๑ Eunice Thio, *A Turning Point in Britain's Malayan Policy*

(In, *The Historical Annals*, No. 3, Singapore: Univ. of Malaya Historical Society, 1957) p. 9.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐

ทูตรัสเซียประจำกรุงเทพฯ ซึ่งกำลังเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างพระมหากษัตริย์ไทยกับรัสเซีย ได้เจรจาเรื่องนี้กับไทย ชาวบางกระแสนางว่ารัสเซียต้องการ เกาะภูเก็ตของไทย

แต่เรื่องที่น่าความยุ่งยากและเคียดแค้นมาให้แก่รัฐบาลไทยมากที่สุด ก็คือ เรื่องการให้สัมปทานทำเหมืองแร่ในรัฐลันตันแก่บริษัทดีฟฟ์ ซินดิเคท (Duff Syndicate) ภายหลัง บริษัทนี้จะมีส่วนทำให้ไทยต้องสูญเสียการปกครองหัวเมืองมลายูทางตอนใต้ไปในที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย